Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
Cilt: VIII / 1, s.159-201
HAZİRAN-2004, SİVAS

SÜLEYMAN NAZİF'E GÖRE İRAN EDEBİYATININ EDEBİYATIMIZA TESİRİ

Alim YILDIZ*

Anahtar kelimeler: Edebiyat, İran Edebiyatı, Süleyman Nazif.

Özet:

Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte İran Edebiyatının Türk Edebiyatına büyük etkisi olmuştur. Türk şairler yüzyıllarca İranlı şairlerin etkisinde kalmışlar ve İran Edebiyatından bir çok eseri Türkçe'ye tercüme etmişlerdir.

İki bölümden oluşan makalemizde Süleyman Nazif'in Edebiyat-ı Umumiye Mecmuasında "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri" başlığıyla yayımlanan makalesi değerlendirilmiş ve ikinci kısımda bu makale Osmanlıca'dan yeni Türk harflerine aktarılmış ve gerekli yerlerde dipnotlarla açıklamalar getirilmiştir.

The Influence of the Persian Literature on Our Literature in Suleyman Nazif's Opinion

Abstract

Key words: Literatür, Persıan literatür, Suleyman Nazif

The Persian Language had a great effect on the literature created by Turks after they accepted Islam. Turkish poets have been affected by Persian poets for centuries and they have transferred many words to our language.

In our article, we gave place to the views of Sulayman Nazif on this issue. Our article is composed of two parts. In the first part, a general evaulation was made.

In the second part, Sulayman Nazif's writings entitled "The Effect of Persian Literature on Our Literature" written in the Otoman Turkish Language was given in the New Turkish Language.

A. OSMANLILARA KADAR İSLAM SONRASI TÜRK EDEBİYATI TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

VII. Asırda Mekke'de neş'et eden İslam dini, önce Arap yarımadasında ve Araplar arasında yayılmış, Hz. Ömer döneminde ise İran'ın fethiyle birlikte, Arap olmayan unsurları da tabiiyeti altına almaya başlamıştı. Yüksek bir medeniyete sahip olan İranlılar, İslam dinini kabul ettikten sonra, Arapça'yı uzun bir süre ikinci bir ana dilleri gibi din, devlet, ilim, felsefe ve edebiyat dili olarak kullanmışlardır. İslam sonrasında dinî terimlerle Arapça'nın Farsça üzerinde bir etkisi görülmesine rağmen, Arapça'dan geçen kelime ve tabirlerle beraber eski itibarına kavuşan yeni Farsça bir edebiyat dili hüviyetiyle ortaya çıkmıştır[1]. Farsça bu vasfıyla, sonraki dönemlerde hem

* C.Ü. İlahiyat Fakültesi

Arapça, hem de İslam'ı kabul eden diğer milletlerin dil ve edebiyatlarında etkisini göstermiştir.

İranlılardan yaklaşık iki asır sonra, X. asrın başından itibaren İslam dinini kabul eden Türkler, İslam dinini Araplardan daha çok İranlılardan öğrenmişlerdir. İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte yeni bir kültür ve medeniyet dairesine giren Türkler, bu yeni dinin savunucusu olmuşlardır. İslam dini, Türklerin hayatında büyük bir değişim ve gelişime, büyük ve köklü bir medeniyetin oluşumuna neden olmuştur. İlk Müslüman Türk devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular İslam öncesinde sahip oldukları cengaverlik vasıflarını gazâ ruhuna dönüştürerek, İslam'ı hem kılıçlarıyla hem de kalemleriyle müdafaa etmek için canla başla uğraşmışlardır.

Karahanlılar dönemi (840-1212), Türk kültür ve edebiyatı açısından özel bir önem arz etmektedir. Türk İslam edebiyatının ilk mahsulleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yazılan eserler, Arapça ve Farsça'yla birlikte Uygur ve Arap harfleriyle Türkçe olarak kaleme alınmış, hükümdarlar da emirname ve defterlerini yine Uygur ve Arap harfleriyle Türkçe olarak yazdırmışlardır. Diğer Türk hükümdarları gibi Karahanlı hükümdarları da sadece Türkçe yazan değil Arap ve Fars dilinde eser veren şair ve edipleri de himaye etmişlerdir. Karahanlılar'dan günümüze intikal eden en önemli eserlerden biri Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseridir. Diğer bir önemli eser ise, Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divânu Lügâti't-Türk*'tür. Edip Ahmed Yüknekî'nin *Atabetü'l-Hakâyık*'ı ile Ahmed Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet*'i bu dönemin olduğu kadar İslam sonrası Türk edebiyatının da en önemli eserleridir[2].

Farsça'yı resmi dil, Arapça'yı ilim dili olarak kullanan Gazneliler döneminde (936-1187), saray, ordu ve halk arasında Türkçe konuşulmaktadır. Bu devletin en büyük hükümdarı olan Gazneli Mahmut (ö.1031), bir taraftan Hindistan üzerine seferler düzenlerken aynı zamanda şair, sanatçı ve ilim adamlarına büyük önem vermiş, çok sayıda şair ve sanatçıyı sarayına davet ederek, eserler vermelerine imkan sağlamıştır. Hindistan'la birlikte hemen bütün İran'ı egemenliği altına alan Gazneli Sultan Mahmut ile takipçilerinin sarayları şair, bilgin ve sanatçıların sığındığı bir yerdir[3]. Sarayında 400 kadar şair bulundurduğu rivayet edilen Gazneli Mahmut, bu özelliği nedeniyle edebiyatımızda cömertlik ve şairleri koruması yönüyle sıkça anılan bir Türk hükümdarıdır. Bu tutumundan dolayı kendisine bir çok kitap sunulmuş olan Sultan Mahmut, caizeyi ilk icad eden olarak da kabul edilir. Büyük bir bilgin olan Bîrûnî, dönemin tarihçisi Utbî, Türk asıllı olmakla birlikte Farsça yazan Minuçehrî, Ferrûhî gibi şairlerle beraber İran asıllı Escedî ve Senâî ile İslam sonrası Türk edebiyatını derinden etkileyen ve İran edebiyatının şaheserlerinden biri olan *Şehnâme*'nin yazarı Firdevsî de Gazneli sarayında yaşayan ve himaye gören müelliflerdendir.

1040 yılında yapılan Dandanakan savaşıyla Gazneliler'i yenerek, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'la devam eden ve Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan yeni bir devletin temelini atan Selçuklular (1038-1308) da bir yandan Anadolu'yu

---

[1] Geniş bilgi için bkz. N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987, I, 131-134.

[2] Karahanlılar dönemi dil ve edebiyatı için bkz. H. İbrahim Şener, "Karahanlılarda Dil ve Edebiyat", *Türkler*, Ankara 2002, V, 784-792.

[3] Bkz. Şerife Yağcı, "Ortaçağ Türk İran Edebi Metinlerinde Türk Kavramı", *Türkler*, V, 917.

Türklere yurt yaparlarken diğer taraftan sünnî İslâm anlayışını yaymak için çok sayıda medreseler açarak, ilim, edebiyat ve sanata büyük hizmette bulunmuşlardır.

Gazneliler gibi resmi dil olarak Farsça'yı kabul eden Selçuklular, sultanlarının ilim ve alimlere verdikleri önem sayesinde, hemen her sahada bilgin ve sanatçıların yetişmesine zemin hazırlamışlardır. Cüveynî, Gazâlî, Pezdevî, Serahsî, Şehristânî, Kadı Beyzâvî vb. gibi meşhur din bilginleri yanında Emir Muizzî, Enverî, Nizâmî ile Anadolu sahasında eser veren Mevlânâ, Sultan Veled, Yunus Emre, Hoca Dehhânî ve Gülşehrî gibi şairler Selçuklular döneminde yetişen önemli şahsiyetlerden bazılarıdır[4].

Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular döneminde yetişen ve Arapça ya da Farsça eser veren şair ve bilginlerden çoğu, eserlerini Türkçe yazmamış olsalar da, ırk itibariyle Türk'türler. Künyelerine bakıldığında bu durum rahatlıkla görülecektir. Yine bu devletlerin hakimiyet alanında yaşamış olan, Fars ve Arap diliyle eser veren müellif ve sanatkarların eser vermeleri de Türk hükümdarları sayesinde olduğundan, meydana getirilen eserleri, Türk İslam tarihinin ürünü olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Türk edebiyatı asıl kimliğine Anadolu sahasında kavuşmuştur. XIV. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen siyasi gelişmelere paralel olarak Türk edebiyatında da önemli gelişmeler görülmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu devletinin zayıflamasıyla ortaya çıkan Beylikler döneminde, hükümdar ve beylerin Türkçe'den başka dilleri pek iyi bilmemeleri sanat ve bilim adamlarını Türkçe eser vermeye zorlamıştır[5]. Türkçe eser verilmesinin bir diğer nedeni tasavvuftur. Şairler, Türkçe konuşan halka tasavvufî inançları ulaştırabilmek için Türkçe'yi kullanmanın zorunluluğunu hissetmişlerdir. Beylikler döneminde yazılan eserlerden büyük bir kısmı Farsça ve Arapça'dan tercüme edilen dinî ve tasavvufî eserler şeklindedir. XV. asra kadar Türkçe ile yazılan eserlerde, diğer beyliklerle birlikte Germiyanoğlu Beyliği'nin özel bir yeri bulunmaktadır. Örneğin, Anadolu sahasında Divan meydana getiren ilk şair olan Ahmedî ile yine Divan edebiyatının ilk şairlerinden Şeyhî başlangıçta bu beyliğe bağlı şairlerdendir. Osmanlı'nın güçlenerek Anadolu'daki diğer beylikleri sınırları içine katmasıyla, Türkçe ve Türk edebiyatı yeni bir aşama kaydedecektir.

B. FARSÇA'NIN TÜRK EDEBİYATINA ETKİSİ

Bilindiği üzere, Anadolu coğrafyasında, batı tesirine girdiğimiz Tanzimat dönemine kadar meydana getirilen edebiyata Divan Edebiyatı adı verilmektedir. Divan edebiyatı kavramı, Arap ve Fars-özellikle Fars- edebiyatlarının geniş anlamıyla estetik kaideleri üzerine kurulmuş edebiyatı içine almaktadır[6]. Giriş kısmında da kısaca değindiğimiz gibi, İslam'ı kabul etmelerinden sonra içine girdikleri İslâm uygarlığı, Türklerin toplum yapısını da etkilemiş; Arapça bilim, Farsça sanat ve kültür dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. İslam kültüründen beslenen bu edebiyat, kuruluş aşamasında İran edebiyatını kendisine örnek kabul etmiştir. Bu örneklik Osmanlı'nın

---

[4] Gazneli ve Selçuklular dönemi edebiyatı için bkz. Sadık Armutlu, "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebî Gelenek", *Türkler*, V, 872-879.

[5] Mehmet Çavuşoğlu, "Divan Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Sayı: 415-417, Temmuz-Eylül 1986, s. 10.

[6] Mehmet Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 1-2.

kuruluş devri ve daha sonraki dönemlerinde de zaman zaman artan ve azalan şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte, Türk yazar ve şairleri tamamıyla bu edebiyatı taklit etmemişler, örnek olarak kabul ettikleri bu edebiyata kendi ruh ve zevklerini de yansıtmışlardır. Eski edebiyatımız dil bakımından aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan, zaman itibariyle aynı çağ içinde muayyen fasılalarla teşekkül etmiş iki edebiyatın Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesirleri altında müşterek medeniyetin son yaratıcı büyük halkası olarak teşekkül eder[7]. Eski şiir Fars edebiyatından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almaz; onun yarı tarihi ve çok İslamlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır[8]. Eski şiir İran ve Arap şiirinin dünyasına bağlıdır ve ancak şairin hususi hayatına girdiği zaman bu umumi kültür dünyasından ayrılır[9]. Bu edebiyatın ana kaynağı din olmasına karşın, ikinci dereceden kaynaklardan birisi de İran edebiyatıdır.

Türkler, kabul etmiş oldukları bu dini, Araplardan ziyade İranlılardan öğrenmişler ve bu yeni dinle ilgili kelimeleri de yine Arapça'dan ziyade Farsça'dan almışlardır. Örneğin Arapça "salat" yerine Farsça "namaz"; Arapça "vudû'" yerine Farsça "abdest"; "savm" yerine "oruç"; "müslim ya da mü'min" yerine "müselman / müslüman", "nebi ve resul" yerine "peyember / peygamber" vb. kelimeleri kullanmaya başlamışlardır. Bunun dışında yeni dinlerinin etkisinde oluşturdukları edebiyatta da Arapça değil Farsça etkili olmuştur. Bu durumun nedenleri üzerinde kısaca duralım.

Bunun nedenlerinden biri, Türklerin her ne kadar İranlılarla ortak bir coğrafya üzerinde yaşamaları olsa da bir diğer ve belki daha da önemli nedeni, Farsça'nın, Arapça'dan daha çok Türkçe'nin dil yapısına uygun olmasıdır. Farsça'nın Türk dili üzerindeki etkisinin bir başka sebebi, Türklerin İslam dinini tasavvufî yorumuyla almaları ve bu yorumun Fars diliyle yazılan eserlerle Türkler arasına girmiş olmasıdır. Sadî (ö. 1292)[10], Attar (ö. 1221), Hafîz (ö. 1389)[11] ve Mevlânâ (ö. 1273)'nın[12] eserleri bunda etkili olduğu gibi, Gazneliler döneminde yazılan Firdevsî'nin *Şehnâme* isimli eserinin de etkisi büyüktür.

Aruz vezninin kullanılması da bir diğer nedendir. Türkler, din dilini olduğu gibi aruz veznini de Araplardan değil, İranlılardan almışlardır. İslam sonrası yazılan eserlerde aruzun Türkçe'de tam olarak uygulanamaması, zamanla Türk diline Farsça ve Arapça'dan yeni kelimelerin girmesini de beraberinde getirmiştir.

Müslümanlığın kabulünden sonra da tarihî ve coğrafî nedenlerin yanı sıra ortak dinin yarattığı kültür birliği, Türklerin İran edebiyatından daha çok etkilenmelerine yardımcı olmuştur. Nasıl ki İslamî dönem İran şiiri Arap şiirini örnek alarak başlamışsa, Türk şiiri de İran edebiyatını örnek alarak başlamış ve gelişmiştir[13].

Soyca Türk olan Selçuklular, resmi yazışmalarında Farsça'yı kullandıkları gibi, Anadolu Selçuklu devletinin enkazı üzerinde kurulmuş bulunan Osmanlı devleti de I.

---

[7] A. Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1988 (7. Baskı), s. 1.
[8] A. Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 4.
[9] A. Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 5.
[10] Sâdî'nin Türk şairlere etkisi hk. bkz. Bekir Özcan, *Sa'dî ve Türk Edebiyatı'na Tesirleri*, (yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1985.
[11] Hafız'ın tesirinde kalan Türk şairleri için bkz. Abdülkadir Karahan, *Şirazlı Hafız ve Şiirlerinden Seçmeler*, Ankara 1988, s. 33-37.
[12] Mevlanâ'nın kendisinden sonraki Türk şairlerine etkisi hk. bkz. Nezahat Öztekin, *Mevlânâ'nın Mesnevîsindeki Hikayelerin XIII-XV. Yüzyıl Anadolu Mesnevilerine Etkisi*, İzmir 2000.
[13] Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi-Metinler*, Ankara 1997, s. 11.

Murat dönemine kadar divan ve yazışmalarında resmi dil olarak Farsça'yı kullanmaya devam etmişlerdir[14].

Anadolu şairleri hemen her vesileyle, yazmış oldukları eserlerde İranlı şairleri geçtiklerini söylemek durumunda olmuşlardır. Bu durum ilk divan şairlerinden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Örneğin, ilk divan şairlerimizden Ahmedî, Farsça'dan tercüme ettiği *Cemşîd ü Hurşîd* isimli mesnevisinde, eserini tercüme ettiği İranlı şair Selman'ı mat ettiği gibi Attar ve Sa'dî'nin de defterlerini dürdüğünü şu şekilde ifade eder:

Sürer Attâr'a Sa'dî'nün kelâmın Ahmedî k'anun
Kemâle ireli sözi kılupdur mât Selmân'ı[15]

İskendernâme'sini tercüme ettiği Nizâmî'yi de geride bıraktığını şu şekilde belirtir:

Nizâmî şi'r'unudayd'Ahmedînün
İşitse şi'ri nazmını Nizâmî
Bozayıdı nizâmını sözinün
İşitse Ahmedî nazmın Nizâmî[16]

Türk edebiyatı, XIV. asrın başından 1450 yılına kadar devam eden *Teşekkül Devresi*'nde İran edebiyatından oldukça etkilenmiş, 1450-1600 yıllarını kapsayan *Klasik Dönem*'de ise, bu etki nispeten azalmaya ve tersine dönmeye başlamıştır. Fatih dönemiyle birlikte İstanbul gelişerek bir kültür merkezi haline gelmiştir. Medreselerin, imparatorluğun geniş coğrafyasının Anadolu dışında bulunan Peşte, Kahire ve Basra gibi kültür merkezlerine yayılması neticesi, Türk edebiyatının başka diller konuşulan bölgelerde benimsenmesine yol açmıştır. Bu yüzyılda, bunun meyveleri, Türkçe ile eser veren şahsiyetlerin görülmedik bir nispette artması ve edebiyatımızın yeni ve parlak bir dönemini idrak etmesi suretiyle tecelli etmiştir[17]. Farsça bir çok eseri bulunan Fuzûlî bile, Türkçe yazan ve "*söz revişinde dür-feşân*" olan Rûmî şairlere öykünecektir.

Ne yazık ki bu durum çok fazla devam edememiş, 1700 yılından itibaren başlayan *Sebk-i Hindî* üslubuyla İran şiiri tekrar Türk şiiri üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu dönemde, Türk şairlerinin XVI. yüzyıldan önce olduğu gibi, tekrar Farsça'dan hazır kavramlar, uzun tamlamalar almaya başlamaları dili oldukça ağırlaştırmıştır. Bazı şairler dile giren Farsça uzun tamlamalardan şikayetçi olmalarına rağmen, bu etkiden de kurtulamamışlardır. Örneğin, dönemin en büyük şairi Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk* mesnevîsinin başında, Nâbî'yi eleştirirken, dilin nasıl olması gerektiğini,

---

[14] Bkz. Nasrullah Mubeşşir el-Tırâzî, "Örneklerle Fars ve Osmanlı Edebiyatları Arasında Etkileşim", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1985, s. 533.
[15] Bkz. Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Dîvânından Seçmeler*, Ankara 1988, s. 23.
[16] Yaşar Akdoğan, *a.g.e.*, s. 24.
[17] Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara 1991, s. 1.

Manzûme-i Fârisî-veş ebyât
Bi'l-cümle tetâbu'-ı izâfât

İnşâya verir egerçi ziynet
Türkî söz içinde ayn-ı siklet

"Farsça'ya benzeyen uzun zincirleme tamlamalar nesirde süs olsa da Türkçe şiire ağırlık verir" şeklinde ifade etmesine rağmen, sözlerinin tersini yapmış, bu düşüncesini çok az şiirinde uygulayabilmiştir[18].

Farsça, Tanzimat döneminde de etkisini sürdürmüştür. Leskofçalı Galip (ö. 1867), Ziya Paşa (ö. 1878), Namık Kemal (ö. 1888), Recaizade Ekrem (ö. 1911), Abdulhak Hamid (ö. 1937) vb. gibi şairlerin şiirlerinde Farsça'nın etkisini görmek mümkündür. Bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan ve büyük halk topluluklarına ulaşan gazeteler, halkın anlayabileceği tarzda dili sadeleştirmeye başlamasına rağmen, Farsça'dan alınan yeni bir takım kelimeler ve Farsça'da bulunmayan bazı terkiplerin de dilimize girmesine neden olmuştur. Osmanlı medreselerinde okutulduğu gibi, bu dönemde açılan yeni okullarda da Farsça dersleri resmî müfredat programlarında yer almış ve bu durum 1928 harf inkılabına kadar devam etmiştir[19].

C. SONUÇ YERİNE

İran edebiyatının edebiyatımıza olan etkisi, çok derinlemesine incelenmesi gereken, uzun bir süre ve büyük bir emek isteyen bir araştırmanın konusudur. Biz bu çalışmamızda, bir sonraki kısımda metnini neşrettiğimiz, Süleyman Nazif'in "İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri" adıyla Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası (1916-1919)'nda on beş sayı yayinlanan yazısından yola çıkarak, yazının daha iyi anlaşılmasına yönelik toparlayıcı ve özet bir bilgi vermeye çalıştık.

Süleyman Nazif bu yazısında, ilmi bir araştırma yönteminden ziyade, yılların zihninde oluşturduğu bilgileri kaydetmiştir. Bu yazıyı kaleme alma nedenini şöyle izah etmektedir:

Muârazayı pek ziyade seven bir muhibbim üslûb-ı ifâdemi tetkik ve tenkit ile şerefyâb ederken, takdirden ziyade târîzi tazammun eden bir lisan ile, İran eş'ârının nesirlerimde tesir-i bârizini müşâhede ettiğini söylemiş ve hatta benim, bilmem ne münâsebetle, kendisine olan bazı itirâfâtımı sened ittihaz etmişti[20].

Bu yazıda takip ettiği usulü de şu sözlerle belirtir:

On üç yaşımdan beri okuduğumu anlamaya ve anladığımı yazmaya çalışıyorum. Otuz beş senelik hayât-ı tetebbu'un efkârımda teressüp ettirdiği kanaatleri bir hasbihâl suretinde huzzâr-ı fâzılaya bildirmek istiyorum. Sözlerimde bu müsâmere için kitaplardan toplanmış malumât ve emsile değil, senelerin idrak ve hissiyatıma hakikat olarak kabul ettirmiş olduğu şeyler görünecektir[21].

[18] Haluk İpekten, *Şeyh Gâlib, Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara 1996, s. 28.
[19] Geniş bilgi için bkz. Muhammed Emin Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, (çev. Mehmet Kanar), İstanbul 1995, s. 247-260.
[20] Bkz s. 385. (Verdiğimiz sayfa numaraları Edebiyât-ı Umumiyye Mecmuası'na göredir.)
[21] Bkz. s. 385.

Edebiyatımızın İran edebiyatını niçin taklit ettiği ve bu taklidin nasıl başladığını izah ettikten sonra, *İster beni fikdân-ı ilim, ister noksân-ı his ile itham etsinler, iddia ve ısrar ederim ki, Türklerin edebiyatı ve hatta tarihi Osmanlılarla başlar*[22], ifadelerine yer verir ve bu durumu açıklamaya çalışır. Ona göre Osmanlılardan önce Türk diliyle yazılan eserler Türk edebiyatı sayılmayacağı gibi, bu eserlerin yazıldığı, hükümdarları Türk olan coğrafya üzerinde hüküm süren Türk devletleri de Türk tarihinin başlangıcı sayılamaz:

"Türklerin tarihi Osmanlılarla başlar" dedim. Evet, Gazneliler ve Selçuklularla beraber büyük küçük diğer mülûk ve tevâif-i mülûk, Türk ırkına necâbet-bahş olsalar bile, tarih-bahş olamazlar. Bugünkü sülâle-i Kaçariye İran huzurunda ne ise, o hanedanlar da idare etmek istedikleri akvam karşısında o idiler. Bu Türkler, ya Arapça, ya Acemce hükümet ettiler. Lehçe ve müessesât-ı resmiyyeleri bu iki kavimden birisine ve bazen birlikte her ikisine merbut idi. Arapça ikram veya Acemce idam ederlerdi[23].

Âl-i Cengiz ile Timur'un tesis ettikleri devletlere gelince: Onların bizim Türklerle münâsebet-i menfiyyesi müsbettir. Bundan başka birisi dinimin, diğeri devletimin düşmanı idi[24].

Osmanlılardan evvel vücûda getirilmiş olan mensur ve manzum bazı âsâr-ı Türkiyye belki *tarih ve ilm-i elsine meraklılarını müstefîd edebilir. Fakat rûh-ı millînin âmâlini ve eşvâk ve ahzânını ihtivâ veya terennüm edebilmekten pek uzaktırlar*[25].

Türk edebiyatının başlangıcını Osmanlı olarak kabul eden Süleyman Nazif[26], bu konuda farklı düşünen Namık Kemal'i eleştirir[27].

Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıd ve Yavuz Sultan Selim gibi kudretli Osmanlı sultanlarının İran şiirine hayranlıklarını izah ettikten sonra bu ve daha sonraki padişahlar döneminde İran şiirinden etkilenen Türk şairlerinden ve bunların şiirlerinden örnekler verir.

Abdülhak Hamid'e kadar Türk şiirinin, İran şiirinin beş asır gerisinden geldiğini söyleyen Süleyman Nazif[28], Sultan Abdülaziz döneminde şiirimizde şekil ve tasavvur yönünden İran şiirinin etkisinden çıkmaya yönelik bir kıpırdanma olduğunu ifade eder[29].

Edebiyatımızın İran edebiyatını niçin ve nasıl taklide başladığı sorularına şöyle cevap verir:

Lisanımız[a] Acemce'den ve Acemlere bîgâne olmayan Arapça'dan bir çok kelimât dahil olduğu gibi, Fârisî ile Türkî'nin inşâ-yı nahvîsinde fevkalâde bir müşâbehet ve karâbet mevcut idi. Bundan başka Acem'in edebiyatı da medeniyeti de bize kıyas kabul etmeyecek derecede müterakkî bulunuyordu. Bu sebeple at üstünden iner inmez kerbânsaray-ı İran'a mihmân olduk[30].

---

[22] Bkz. s. 402.
[23] Bkz. s. 402.
[24] Bkz. s. 402.
[25] Bkz. s. 403.
[26] Süleyman Nazif'in bu görüşlerinin bir eleştirisi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, "İslamiyet Sonrasında İlk Farsça Şiirlerde Türkler", *Türkler*, s. 903-913.
[27] Bkz. s. 418-419; s. 435-437 ve s. 454-456.
[28] Bkz. s. 537.
[29] Bkz. s. 551.
[30] Bkz. s. 606.

Bu etkilenmede iki dil arasındaki yakınlığın da önemine temas eden Süleyman Nazif, bu durumu *"Lisanını bilen bir Türk, beş on günlük bir ikdâm ile zebân-ı Fârisî'nin kavâidini ve birkaç aylık tetebbu' ile de edebiyatını öğrenebilir"* sözleriyle dile getirir[31]. İki dilin birbirine karışması o kadar derin olmuştur ki, *"bir iki edat değiştirilince Türkünki Acem, Aceminki Türk"* oluvermektedir[32].

Son yazısında İran edebiyatının bize verdiği zarar üzerinde duran yazar, bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır.

Bize sarhoşluk, sevdaperestlik, medih ve senâda ifrat ile dalkavuklukta mübâlağa gibi kabîhiyâtı Acem âsârı öğrettiğini iddia edenler bence haklı değildirler. Her lisanda bu gibi şeyler az, çok bulunur. Hususiyle edebiyat, zamanın ma'kes-i mâhiyâtıdır. O kabâyih yanında telkîn-i fezâil edebilecek bir çok mehâsin-i Acem de vardı. Niçin bunları küçük mikyasta, ötekileri büyük nispette aldık?.. Bunu kavmin kendi seciyesinde aramak icap eder. Hayır, İran edebiyatının bize îka' ettiği zarar bu değildir. Daha büyük ve ruhu kemiren bir zarara o yüzden dûçâr olduk: Dervişlik!..

"Fenâ fi'llah" nâmı altında ve Allah'ın istemediği bir yolda tevekkülden başlayarak atâlette karar kılan ve nihayet ruhu öldüren bir hâlet-i maraziye, bize Hindistan'dan Acemistan tarîkiyle intikal etti. Ve en uyanık şairlerimiz bile bunun te'sîr-i meş'ûmundan kurtulamadılar[33].

Süleyman Nazif'in, "İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri" isimli bu makalesi, hemen her edebiyat tarihi kitabında bir şekilde üzerinde durulan bu konu üzerinde yazılan derli toplu bir yazı olması yönüyle önemlidir. Yaklaşık bir asır önce yazılmış olması nedeniyle, günümüzde ulaşılan yeni bilgilere göre bazı yanlışlıklar taşıması da doğaldır. Ümit ve temennimiz, Latin harflerine çevirerek, gerekli gördüğümüz yerlerde dipnotlar verdiğimiz bu makalenin saha ile ilgili yazı yazacaklara faydalı olabilmesidir.

İRAN EDEBİYATININ EDEBİYATIMIZA TESİRİ -I-[34]

Süleyman Nazif

*(s. 385) "Cedd-i âlînin nâm-ı muazzamına nispetle mübâhî-yi diyâr-ı vatanda bedâyi' ve irfânın hâmi-i münevveri devlet-meâb ve necâbet-penâh Abdülmecid Efendi ibn-i Abdülaziz Han hazretlerinin hâk-i pây-i âlîlerine takdîme-i şükrân".

Muârazayı pek ziyade seven bir muhibbim üslûb-ı ifâdemi tetkik ve tenkit ile şerefyâb ederken, takdirden ziyade târîzi tazammun eden bir lisan ile, İran eş'ârının nesirlerimde tesir-i bârizini müşâhede ettiğini söylemiş ve hatta benim, bilmem ne münâsebetle, kendisine olan bazı itirâfâtımı sened ittihaz etmişti. Ben bu iddiâdan -ki hakîkat-ı mahza olmasını temenni ederim- fevkalâde memnun ve müftehir oldum. Çünkü muhtelif derelerden, gelişi güzel toplanmış miyâh-ı serseriye benzettiğim midâd-ı beyânıma, bu dostum gayet asil bir menba' tevcih etmek inâyetinde bulunuyordu. Öyle bir menba' ki zülâl-i irfânını şark ve garbın binlerce tebâyi'-i

---

[31] Bkz. s. 606.
[32] Bkz. s. 606.
[33] Bkz. s. 792.
[34] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 12 Kanun-ı Sani 1918, II / 50-19; s. 385-387.
* Metinde yer alan Farsça şiirler tarafımızdan Türkçe tercümeleriyle ve şiir formuyla italik olarak verilmiştir. Metin içerisinde bulunan [ ] kısımlar da yine tarafımızdan ilave edilmiştir. Bu vesile ile hazırladığımız metnin tamamını okuma lütfunda bulunan Doç. Dr. Adem Ceyhan ile Farsça şiirlerin çevirisinde yardımına başvurduğum Dr. Bekir Özcan'a teşekkürü bir borç bilirim.

müsta'iddesi bin seneden beri kana kana veya kanmaya kanmaya içmişler ve yine tüketememişlerdir.

Mensî-i mâzînin zalâm-ı ibhâmında kalan o büyük edebiyatın bu gece ne tarihçesini tanzim edeceğim, ne tesir-i cihan-şümûlünü izah. On üç yaşımdan beri okuduğumu anlamaya ve anladığımı yazmaya çalışıyorum. Otuz beş senelik hayât-ı tetebbu'un efkârımda teressüp ettirdiği kanaatleri bir hasbihâl suretinde huzzâr-ı fâzılaya bildirmek istiyorum. Sözlerimde bu müsâmere için kitaplardan toplanmış mâlûmât ve emsile değil, senelerin idrak ve hissiyatıma hakikat olarak kabul ettirmiş olduğu şeyler görünecektir.

Edebiyat-ı İrâniye hakkında mücmel, fakat esaslı mâlûmât istihsal etmek isteyenlere bu vadide ciddî bir üstâd-ı mütebahhir olan Hüseyin Dâniş Bey'in "*Serâmedân-ı Sühan*"ıyla "*Tâlîm-i Lisân-ı Fârisî*" ünvanı altında ahîren intişar eden eserlerinin kısm-ı râbi'ini bilhassa tavsiye ederim. Hüseyin Daniş Bey Îrânî bir dûdmân-ı (s.386) necîbin İstanbul'da yetişmiş bir ferzend-i fezâil-nihâdı ve bu itibar ile her iki diyâr-ı İslâm'ın pek kıymetli ve hayırlı evladıdır. Eser-i ahîrini mekâtib-i sultâniyenin programı kadrosundan çıkararak daha ziyade tevsî' ile İran'ın mufassal bir tarih-i edebiyatı şekline ifrağ etmesi pek ziyade arzu ve temenni olur.

Edebiyatımızın İran edebiyatını, fakat nâkıs ve perişan surette, taklit etmekle başlamış olduğu herkese malumdur. Bu taklit niçin ve nasıl başladı?.. Başka bir muktedâ bulamaz mı idik?.. İşte burada bu suallere cevap olabilecek birkaç söz söylemek isterim:

Henüz târîhen tekzip edilemeyen bir iddiaya göre, kurûn-ı ûlâda şiir ve hikmet, Hindistan'dan neş'et ederek bir çok yerlerde âvâre ve bî-karâr geşt ü güzâr ettikten sonra, biri garbî, diğeri şarkî olmak üzere iki noktada temerküz etti. Merkez-i garbîsi Yunan, merkez-i şarkîsi İran'dır. Kurûn-ı ûlânın birkaç asrını cezr ü medd-i muhâsemât-ı bî-huzûr etmiş olan şu iki kavim arasında tesâvî-i mârifet olmasaydı, ara sıra ne ketîbe-i Yunan, İran'ın kalb-gâhına sokulur, ne leşker-i İran Atina'nın pîrâmenini sarar ve sarsardı. Her iki medeniyetin kendilerine mahsus olan dinlerini ref' ile teferruat ve zevâhirce farklı, fakat esasta müttehid bir din üzerinde tevhid veya telif-i îtikat eden Hz. Musa'dır. Yunan, irfanını Hıristiyanlığa yâdigar etti, İran'ın meâsirine de Müslümanlar vâris oldular.

İran'ın âsâr ve menkûlât-ı kadîmesinden tarihe pek az şey intikal etmiştir. Buna sebep, o feyyâz, fakat bedbaht kişvere zaman zaman vâkî olan taarruzların huşûnet-i gûnâgûnu oldu. İran-ı kadîmin büyük bir medeniyeti bulunduğu muhakkaktır. Zerdüşt gibi bir şâri'-i hakîm, yüksek bir medeniyete mâlik bir kavimden zuhûr edebilir. Sâsânîler, İranîlerin mâlikâne-i mevcûdiyetini Araplara devrettikleri zaman, tâk-ı kisrâ azametinde âbidât-ı eş'ârın da bu muhallefât meyânında bulunması icap ederdi.

Süs ile süslemeden kapı duvar kırılmış
Acem büyüklerinin eserleri ortada

Böyle olmasaydı Firdevsî-i Tûsî, Fars-ı cedîdin ilk eser-i hayâtını "*Şehnâme*" gibi hem kemiyyeten, hem keyfiyyeten, hususiyle keyfiyyeten, büyük bir destân-ı muhteşem tarzında gösteremezdi. *Şehnâme* gösteriyor ve ispat ediyor ki İran'da kable'l-İslâm büyük bir edebiyat varmış.

Araplar İran'a iki kuvvetle istilâ ettiler: Kılıç ve *Kur'ân*. Kılıçla şevket-i Sâsâniyân, *Kur'ân* ile de edebiyat-ı İran yıkıldı. Zaten ömr-i edebî hayât-ı siyâsiye ile hem-devamdır. Birinin inkıtâıyla öteki de münkatı' olur. Veyahut inkişâfına öyle bir zaaf ve betâet tareyân eder ki istiklâl-i siyâsîsine sahip bir lisana senelerin attırdığı hutuvât-ı terakkîyi bâzen asırların mesâîsi tahrîk edemez. Bununla beraber İran'ın şecere-i irfânında nasıl bir nesg-ı hayat muhtefî imiş ki üç asr-ı izmihlâlin tef ü tâbı onu kurutamadı. Firdevsî'nin otuz senelik mesâîsi Acem ruhunda ba'sü ba'de'l-mevt husûlüne kifayet etmiştir. Bunu şair-i bî-nazîr şu beytiyle ne güzel ifade ediyor:

Şu otuz yıl zarfında çok sıkıntı çekerek
Bu Farsça'yla Acemleri diriltim

(s. 387) Firdevsî'nin "zinde kerdem" demesinden de anlaşılıyor ki İran'ın mürde veya hâbîde edebiyatı var imiş.

Araplar İran'ı zaptettikleri zaman, Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'dan başka bir takım metâ'-ı eş'âra da mâlik idiler. Ve bunlarla pek ziyade iftihar ediyorlardı. Fakat gerek *Kelâm-ı Kadîm*, gerek eş'âr-ı hadîse Acem'in rûh-ı aslîsini tamâmıyla teshir edemedi. Teshir etmek şöyle dursun, toprağın fâtih ve mâliki, ahlâk ve avâidin mağlûp ve memlûku oluverdi. Ona sürre-i İran'ın debdebeleri, hulefâ-yı Abbâsiye'ye aynen intikal etmişti. Artık Dicle nehrinin dalgaları, mülûk-i İran'ın Medâyin beldesindeki saraylarından akseden hay u huy-ı ezvâkı, Abbasîlerin üç, dört saat kadar daha şimalde vücûda getirdikleri Bağdat şehr-i zî-ihtişâmından toplayarak, Bahr-i Umman'a ve ummân-ı zamâna döküyordu.

Şu'arâ-yı Câhiliye ve Emevîye'nin hamâsiyâtı makâmına âhenkdâr, tarab-efzâ, hayallerle meşhûn ve müzeyyen, şehvet-nâk, raksân ve murakkas bir şiir kâim olmuştu. Gâlip olan Arap, mağlûbun göğsü kendi dizinin ve boğazı kılıcının altında çırpınırken bile, Acem'in esîr-i meâ'siri oluverdi. Ve bunun böyle olduğundan, zavallı neşve-i gâlibiyet!.., o bî-haberdi.

-II-[35]

(s. 401) Pâyitaht-ı hilâfet Şam'dan Bağdat'a intikal etmişti, Arab'ın şîme-i kadîmesi pâyidar olacak veya kendi isti'dâd-ı cibillîyesi dahilinde devam ve tekâmül edebilecek miydi?.. Zannetmem ve öyle zannediyorum ki bu sefer de melâz-ı temeddünleri Yunan, Roma, Bizans medeniyetlerinin enkazından vücûda getireceklerdi. Hatta Yunan-ı kadîmin felsefesi Me'mun devrinden bugüne kadar vicdân-ı İslâm'ın bir hâkim-i müstahkemi bulunuyor. Akvâm-i mahkûmeyi râm etmek, hatta râm etmek değil, ona râm olmak için yalnız galebe-i seyfiye kifayet etmez. Gâlibiyet-i temeddüniye de lazımdır. Tarihte hiçbir kavm-i müstevlî görülemez ki zaptettiği, yıktığı, yaktığı yerlerde kendine mütefevvik bir cemiyet-i mütemeddineye tesadüf edince onun, az çok, mahkûm-ı te'siri olmasın.

İşte Arab'ın Acem'le tesâdümü ve ihtilâtında bu netîce hâsıl oldu.

İslâm'ın en büyük hükemâsı İran'ın ırk-ı necîbinden zuhûr ediyordu. Vâkıa, bunlar Arapça yazdılar fakat Acemce düşündüler. Acem gözüyle gördüklerini Acem

[35] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 19 Kanun-ı Sani 1918, III / 51-20, s. 401-404.

kalbiyle duyduklarını Arap lisanıyla ifade ediyorlardı. Her şeyden ziyade edebiyatıyla mübahî bulunan ve felâsife-i Yunan'ın âsârını ahz ederken Yunan-ı kadîmin eş'ârını kendi şiirlerinin fevkinde tasavvur edemediği için iktibas ve tercüme etmekte ihmal ve gaflet etmiş olan Arap, Acem'in lisân-ı sâkıtı henüz doğrulmadan gördü ki, kendi şiirinde... mümteni'ü't-tanzîr ve bî-nazîr zannettiği şiirinde Fürs-i kadîmin rûh-ı şâiki terennüm-sâz oluyor.

Biri tarihinden sonra gelen şuarânın en büyüklerinden olan Şevket-i Buhârî'nin şu güzel beyti bu satırları yazarken de hatırıma geldi. Zavallı şehzâde-i derbeder diyor ki:

Bir şimşek ki cihanı lale bahçesi yaptı
Gül bahçesi gül dolu baharsa ortada yok

Evet bir bahar-ı gâibin âb u tâb-ı feyyâzı Arab'ın gülzâr-ı eş'ârında yeni laleler ve yeni güller ibdâ ediyordu. Arap'la Acem'in ihtilâtından sonra iki kavim arasında mütevâlî bir mübâdele-i elfâz ve efkâr oldu. Arap Acem'e kelimât, Acem de Arab'a mânâ iâre ediyordu. Ve bu sayede hem eski Arab'ın, hem İran-ı kadîmin ruhunda bir teceddüd, bir hâlet-i husûsiye hâsıl oldu.

(s. 402)Arapların Acemistan'a ithal ettikleri Kelâmullah'a en büyük tefsir yazanlar: Fahreddîn-i Râzî, Allâme Zemahşerî, Kadı Beyzâvî ve emsali eâzım-ı müfessirîn hep Acem idiler. Hatta Dîn-i mübînin usûl ve ahkâmını ilk tedvin etmiş olan İmâm-ı Âzam, bir Acem şehzâde-i muazzamıdır. Arap kendi Kur'an'ının, kendi imanının rumuz ve gavâmızını bile Acem ulemâsından öğreniyordu. İşte o koca Arap kılıcıyla, Kur'anıyla fethettiği diyâr-ı tarihînin satvet-i zekâsına pek az zaman içinde teslîm-i seyf ve kitap etti.

Bu böyle iken, yani Arap İran'a siyaseten ve dinen hâkim olduğu hâlde fikren ve mânen musahhar olmuşken, bizim gibi ne bir medeniyet-i mütefevvikaya, ne de din gibi, mütefevvik zeka gibi vesâit-i galebenin birisine malik olmayan bir ırk, Türk ırkı, onun müessir ve bedâyiine karşı bî-his müstakil kalabilir mi idi?.. Kalmadı. Ve elhamdülillah kalmadı!..

Türkler daima İran'ın etrafında dolaştılar. Şimalinde, şarkında, garbında, hattâ cenubunda, derece-i kesafeti mütefâvit, akvâm-ı Türkî mine'l-kadîm sâkindir. Bunlar bazen îmar, ekseriye tahrip ettiler. Aktâr-ı Türkiyyenin merkezinde kalan İran da, bir güneş gibi ekser tenvîr, bazen de ihrâk ediyordu.

İster beni fikdân-ı ilim, ister noksân-ı his ile itham etsinler, iddia ve ısrar ederim ki, Türklerin edebiyatı ve hatta tarihi Osmanlılarla başlar. "Edebiyat" kelimesinden burada muradım mazbut olan ve ilmen müdevven-i eşkâl-i beyâna az çok mutâbakat arz etmekle beraber a'sâr [asırlar] içinde seyr-i tabîisini icrâ ile âsâr-ı tekâmül göstermeye çalışan mahsûlât-ı efkârdır. Yoksa perişan nağmelere Hotantular, Eskimolar arasında bile tesadüf olunur.

"Türklerin tarihi Osmanlılarla başlar" dedim. Evet, Gazneliler ve Selçuklularla beraber büyük küçük diğer mülûk ve tevâif-i mülûk, Türk ırkına necâbet-bahş olsalar bile, tarih-bahş olamazlar. Bugünkü sülâle-i Kaçariye İran huzurunda ne ise, o hanedanlar da idare etmek istedikleri akvam karşısında o idiler. Bu Türkler, ya Arapça, ya Acemce hükümet ettiler. Lehçe ve müessesât-ı resmiyyeleri bu iki

kavimden birisine ve bazen birlikte her ikisine merbut idi. Arapça ikram veya Acemce idam ederlerdi.

Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'nin in'âmıyla yazılmış olan *Şehnâme-i Firdevsi* bile, ekâsire-i İran'ın [İran kisralarının] medâyihini ve bu söz aramızda kalsın, Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'nin mensup bulunduğu Türk ırkına ithaf edilmiş şütûm-ı muhalledeyi muhtevîdir. Dârülfünûn-ı Osmâniyye'de muallim, hem de tarih muallimi bulunan birisi, beş sene evvel benimle olan bir mücâdele-i kalemiyyesinde *Şehnâme*'nin bir Türk padişahına medyûn-ı vücûd olduğunu beyan ile iftihar etmek istemiş idi de, onun için söylüyorum.

Gaznelilerle Selçukluların hükümetleri ne kadar Türk idi?.. Bunu bir misal ile izah edeyim:

Ben memleketimde geçinemediğim için ailem halkıyla birkaç hanenin efradını beraber alarak, mesela Amerika'ya, Kanada'ya gitsem ve orada sekenesi biri biriyle didişen, boğuşan (böyle şeyler bize mahsustur. Oralarda olmaz amma, ben misâl ve farz-ı muhâl olarak söylüyorum) bir köyün tepesine, yumruğumun kuvvetiyle üstüne at kuyruğu takılmış, bir bayrak dikerek, altında pek fena bir Fransızca'dan başka bir lisan ile emr ü nehy etmesem Kanada kıtası Turan mı olur?.. Ve Niyagara çağlayanı Baykal gölüne mi insıbâb eder?..

Âl-i Cengiz ile Timur'un tesis ettikleri devletlere gelince: Onların bizim Türklerle münâsebet-i menfiyyesi müsbettir. Bundan başka birisi dinimin, diğeri devletimin düşmanı idi. Şarkın harâbe-i hâzırında bu iki (s. 403) musibetin en büyük amil olduğunu bilenler, onları sûret-i gayr-i tabîiyyede âile-i Türkiyye meyanına idhal etmekten izzet-i nefs-i millî namına ictinâb ve teberrî etmelidirler. Benim tarihimde onlara sahâif-i kabul yoktur. Meğer ki şikayet-i tel'în ifade eden satırları muhtevî ola!..

İşte efendiler, tarihimin mebdeini bu suretle ve kemâl-i iftihar ile tayin ve tespit ettikten ve hem devamlı, hem şerefli bir devlet-i milliye tesis etmeye Türkler içinde yegâne muvaffak olan Osmanlıların tarih-i beşerle hem-devam olması dualarını 'an samîmi'l-kalb tekrar ettikten sonra sadede geliyorum.

Osmanlılardan evvel vücûda getirilmiş olan mensur ve manzum bazı âsâr-ı Türkiyye belki tarih ve ilm-i elsine meraklılarını müstefîd edebilir. Fakat rûh-ı millînin âmâlini ve eşvâk ve ahzânını ihtivâ veya terennüm edebilmekten pek uzaktırlar.

Çağatay şuarâsından Harezmî'nin *Muhabbetnâme* adlı nâdirü'n-nusah bir eser-i manzûmu vardır. Ekser-i aksâmı nâkıs bir nüshasını gördüm. Bu eser, hicretin yedi yüz dört senesinde, yani müessis-i devlet Sultan Osman'ın evâil-i saltanatına müsâdif bir zamanda Türkçe olarak yazılmak istenilmiş ve o suretle başlanmış iken tetkik ettiğim nüshanın muhtevî olduğu ebyât arasında yüzde yetmişten fazla Fârisî beyit mevcuttur.

Ulug Tanrı'nuñ adın yâd kıldum
Muhabbetnâme'yi bünyâd kıldum

Tokuz kat zer-nigâr eyvân-ı vâlâ
İtdi altı günde Hak teâlâ

Kara topraktın sünbül yaratdı
Tikanlar arasında gül yaratdı

Sınık taşdın kılur gevherni peydâ
Kurûnı dîn kılur şükrüni peydâ

Yir üzre kudreti deryâ yaratdı
Sadefde lü'lü-i lâlâ yaratdı

tarzında başlayan birçok beyitlerle dem-güzâr olduktan sonra,

Sabr-ı dîn yahşı yokdur bîşe kılsam
Bu yolda sabr yok endîşe kılsam

Eyâ âhû nazarlar şehriyârı
Hüsün meydânınun çâbuk-süvârı

gibi masâri' ile ifhâm-ı garâm etmek işterken, lisanının anâsır-ı beyanını tebyîn-i merâma kifâyet edemeyecek derecede görmekten mütevellit bir zaruretle Fârisînin lutf-ı vesâtetine, yani lisân-ı ırkını terk ile lisân-ı hasene (s.404) iltica ediyor. Bu artık o rakîkü'l-ifâde ibtidâî bir şair değil, üstâd-ı sühan bir Harezmî'dir. "Hüsün meydanının çabuk-süvârı"na,

Zi-kilk-i nakşibend-i sun'-ı bî-çûn
Neyâmed sûreti hemçûn tu mevzûn

Dilim ez-sâgar-ı bezm-i elest est
Ki çün çeşm-i hûşet peyveste mest est

Derîn mezheb egerçi hûn behâ nîst
Meken hûn ber-diret kânicâ revâ nîst

nâleleriyle arz-ı hâl ediyor.

-III-[36]

(s. 418) Türk olan Harezmî'nin aynı eserinde ve aynı sayfalarda tecellî eden bu iki şahsiyet-i muhtelifesi şâyân-ı tetkîk ve teemmüldür. Altıncı, beşinci, dördüncü asırlarda edebiyât-ı Türkiyyeye emsile-i makbûle aramak abes olmaz mı?.. Evet, aramak abes, bulmak ise muhaldir.

Muhabbetnâme yazılırken Acem"in en büyük âbidât-ı san'atı sâha-ı târîhinde yükselmiş, *Şehnâme*ler, *Gülistan*lar ve bunların etrafında hesapsız divanlar ve destanlar ibdâ' olunmuştu.

---

[36] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 26 Kanun-ı Sani 1918, III / 52-21, s. 418-419.

Milletine cidden âşık olan şâir-i âteşîn Nâmık Kemâl Bey, bu aşk-ı bü'l-hevesin tekâzâsıyla eş'ârımıza bir kıdem, bir asâlet-i târihiyye vermek için bir takım ebyât-ı müteahhireyi zevât-ı kadîmeye mâl etmek isterdi. Meselâ,

Ben bilmez idim gizli 'ıyân hep sen imişsin
Canlarda vü tenlerde nihân hep sen imişsin
Âlemde nişân ister idim ben saña senden
Bildim ki dü-'âlemde nişân hep sen imişsin

nazmını Sultan Veled'e,

Basdık yine kâfirleri 'avn etdi Hudâmuz
Hâr oldı 'adûnuñ gözine tîr-i gazâmuz

(s. 419) Te'yîde nüzûl etdi bütün gökdeki ervâh
İmdâda kıyâm eyledi yerden şühedâmuz

Allah'dan imdâd umaruz merd-i gazâyuz
Allah yoluna cism ile cân ile fedâyuz

müseddesini Rumeli'nin fâtih-i evveli şehzâde Süleyman Paşa'nın muâsırı Gazi Fâzıl'a,

Kerâmet gösterüp halka suya seccâde salmışsuñ
Yakasın Rumeli'nüñ dest-i takvâ ile almışsuñ

beytini de "dest-i takvâ" terkibini "pençe-i himmet"e tebdil ederek *Mevlid* sahibi Süleyman Dede'ye isnâd eder[37].

Evet Kemâl Bey'den evvel de, sonra da böyle isnâdâtta bulunmuş olanlar vardır. Fakat lisanımızın edvâr-ı teşekkül ve tekâmülünü takip edenlerden olması icap ettiği için Kemal Bey'in bunları aynen kabûl etmemesi iktizâ ederdi. Hâlbuki merhum bu hususta ne kalbinden, ne kaleminden bir katre-i şekkin tereşşuh etmesine ruhsat vermiyor. Ne Sultan Veled devrinde, ne de Süleyman Dede zamanında Türkçe lisanı bu kadar düzgün elfâz ile tanzîm-i eş'âra müsâit idi.

Hemşehr-i fâzılım Ali Emîri Efendi hazretleri İbrâhim Bey nâmında şimdiye kadar meçhûl kalmış bir şairin ismini ve şahsı hakkında tahkîkāt ve tahmînâtını mutazammın olan bir muhtırayı, ki târih-i edebiyâtımızı yazacak olanlar için cidden müfîddir, bendenize lütfen göstermişlerdi.

Bu İbrâhim Bey nâm ve eş'ârına Ali Emîrî Efendi *Câmi'u'n-Nezâir*'de tesâdüf etmiş. *Câmi'u'n-Nezâir* dokuz yüz tarihlerinde yazılmış bir tezkire-i şu'arâdır. Ve

37 Nâmık Kemâl, [Nümûne-i Edebiyât'a Dâir], *Mecmua-i Ebüzziyâ*, nr. 10, 24 Cemâziyelâhir 96, Gurre-i Safer 1298. (*Nâmık Kemâl'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, haz. Kâzım Yetiş, İstanbul 1989, s. 262-263). Nâmık Kemâl'in yanlışlıkla Süleyman Çelebi'ye isnad ettiği beyt ona değil, "Mevlid sahibi"nin dedesi Şeyh Mahmud'a aittir. Bu konuda bkz. *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (haz. Mustafa İsen). Ankara 1994, s.101-102.

yegâne nüshası Beyazıt'taki Kütüphâne-i Umûmî'de mahfuzdur[38]. Ali Emîrî Efendi'nin muhtırasındaki istidlâlâtı mâkul ve muhikk buldum. Meğer ki aksini ispat edecek vesâik-i tâliye zuhur ede.

Bir mesnevîsine "hayr" kelimesini tarih düşürmüş olmasına nazaran İbrâhim Bey 810 sene-i hicrîsinde [m.1407-1408] tanzîm-i eş'âr edermiş. Ne tarihlerde ve nerede tevellüd ve vefât etmiş olduğu malûm değilse de, sekizinci asr-ı hicrîde doğarak, dokuzuncuda yaşamış olduğu anlaşılıyor. "Bey" unvanına nazaran ümerâdandır. *Câmi'u'n-nezâir*'in bir yerinde "İbrâhim el-Mevlevî" denilmiş olmasına ve fihristinde başka İbrâhim mukayyet bulunmamasına göre merhum tarîkat-ı Mevleviyye sâliklerinden imiş. Ve o zamanki eyâlâttan şair yetiştirebilecek kadar rûh-ı millîyi imtisâs etmiş olanlar malum ve mahdut olduğuna ve "Bey" lakabıyla "Mevlevî" sıfatının delâletine nazaran da bu şair İbrâhim'in Konya veyâ Karaman tarafları ahâlisinden olması pek muhtemeldir[39].

Lisanı, zamanının diğer şairlerinde görülemeyen bir tekemmül-i nisbîyi irâe ediyor. İşte bu zatın Ali Emîrî Efendi bir gazelini tevdi' etti ki Hafız-ı Şîrâzî'den aynen mütercem olmasa bile, onun nüfûz-ı bârizi altında yazıldığı sarahâten görülüyor. Gazellerin her ikisini okuyacağım.

-IV-[40]

(s. 435) Hâfız'ınki:

Kaybolan Yusuf Ken'ana döner üzülme
Hüzün evi bir gün gülistana döner üzülme

Ey gamlı gönül durumun düzelir ve
Perişan başın rahata kavuşur üzülme

Ey ömür baharı çemen tahtı üzerine açılır
Ey bülbül, gül çadırını başına çekersin üzülme

(s. 436) *Sırdan haberdar olmadığında ümitsizliğe düşme*
Saklı oyunlar perdeye düşer bir bir üzülme

Felek her dem aynı olmaz ya, talihtir bu
Dileğimiz dışında döner bir kaç gün üzülme

Yürüyorken çöllerde bin şevk ile Kâbe'ye
Çıplak ayaklarına diken batıyorsa üzülme

---

38 Eğridirli Hacı Kemâl, *Câmi'u'n-nezâir*, Beyazıt Devlet Ktp. nr. 5782. (Eser hk. bilgi için: Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. bs., Ankara 1988, s.168).

39 İbrâhim Beg ve *Külliyâtı* hk. bilgi için: Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi*, (XV.yy.'a kadar) İstanbul 1999, s.138-139.

40 Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 2 Şubat 1918. III/ 53-22, s. 435-437.

Yokluk seli varlığın temelini sökerse de ey gönül
Kaptanın Nuh oldukça tufanlardan üzülme

Konduğun yer tehlike isteğinse belirsiz
Sonu olmayan hiçbir yol yoktur ki üzülme

Sevgiliden ayrıyız rakip fırsat kolluyor
Her şeyi bilen Allah düzeltir hep üzülme

Yokluk köşen, karanlık gecelerinde Hafız
Zikrin duâ ve dersin Kur'an ise üzülme

İbrahim Bey'in Gazeli:

Hecrüñ visâl olur yine pâyânı gam yeme
Her derdüñ irişir yine dermânı gam yeme

Ağlamanuñ soñ ucunı gülmek iden Hakîm
Düşvâr ile bile.kodı âsânı gam yeme

Her lahza bir karâra değil bu cihân işi
Çarhuñ muhâlif olsa da seyrânı gam yeme

Ya'kûb egerçi fürkat ile yakdı bağrını
Âhirde buldı Yûsuf-ı Ken'ân'ı gam yeme

İhvânı gerçi Yûsufı çâha bırakdılar
Takdîr Mısr'uñ eyledi sultânı gam yeme

Göñlüñ evin belâ ile ger yıkdı Hak ise
Ma'mûr kıldı genc ile vîrânı gam yeme

İbrâhîm ur yine cânuñı ma'şûk yolına
Vaslın 'ivaz virir saña cânânı gam yeme

(s. 437) Hâfız-ı Şîrâzî, rahmet-i Hakk'a 794 [m. 1392] senesinde intikal etti. Zâtını görmese bile İbrâhim Bey zamanını idrâk etmiştir. Bundan anlaşılıyor ki Hâfız henüz ber-hayat iken diyâr-ı Rum'da tanınmış, sevilmiş ve muktedâ ve mukalled iktizâ olunmuş idi.

İtikadımca ilk şair-i mütekâmilimiz Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa'dır. Ondan evvel, Bağdatlı veya Diyarbekirli bulunduğu muhtelefün-fîh olan Nesîmî varsa da, Ahmed Paşa'nın üslûb-ı beyânındaki insicam bunda görülmez. Kemâl Bey bir mektubunda der ki:

"...Fâtih zamanında, tezkirelerin rivâyetine göre, Buhâra'dan Ali Şir Nevâî'nin birtakım âsârı gelmiş; Ahmed Paşa ona taklit etmiş; güyâ o zamandan itibaren bizde şiir söylenmeye başlamış"[41].

Kemal Bey bu rivayeti tezkirelerden naklettiğini söylediği için sıhhat ve sehâfeti hakkında kendisine muâheze teveccüh etmez. Fakat bunu takip eden mutâla'ât-ı zâtiyyesi muhtâc-ı tetkik ve müstelzim-i tereddüttür. Diyor ki:

"Hâlbuki gerek Ali Şîr'in, gerek padişahı olan Hüseyin Baykara'nın,

Eşrakat min 'aksi şemsi'l-ke'si envâru'l-hüdâ[42]
Yâr 'aksin meyde gördi câmdan çıkdı sadâ

veya

Hattınuñ târı düşüpdür la'l-i meygûn üstüne
Eyle kim cân riştesi bir katre-i hûn üstüne

beyitleri kadar olsun [bazı bazı] tağyîr ile kâbil-i ıslâh olacak bir şey söyleyememişler"[43].

-V-[44]

(s. 454) Zann-ı cür'etkârâneme göre Kemal Bey'in bu mütâlaası mecruhdur.

Evvelâ, Ahmed Paşa zaman itibariyle Ali Şir Nevâî'den müteahhir değil, muâsırdır; sâniyen; Ahmed Paşa'nın da Nevâî kadar doğrudan doğruya Acem'den iktibâs-ı meâl ve mazmun edecek kadar lisana vâkıf ve beyana sahip bulunduğu âsârıyla müsbetdir. Hatta Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir mısra'ını bi'l-bedâhe ve gâyet zarîfâne tazmîn edecek kadar Fârisî-şinâs olduğunu da aşağıda göreceğiz.

(s. 455)Sâlisen; *Dîvân-ı Nevâî*'den cem'an küçük olmayan Ahmed Paşa külliyâtında pek güzel parçalar vardır.

Kârbân-ı dil ü cân oldı revân sen gideli
Ne garîb olmuşam ey mûnis-i cân sen gideli

veya

Cânıma bir merhaba sundı ezelden çeşm-i yâr
Şöyle mest oldum ki gayrüñ merhabâsın bilmedüm

veya

Cân ne ârâm eylesün ârâm-ı cânımdur giden
Dil nice sabr eylesün kim dil-sitânımdur giden

---

[41] *Nâmık Kemâl'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, a.g.e.*, s. 263.
[42] Mısranın anlamı: Hidâyet nurları, kâsenin güneşinin aksinden aydınlandı.
[43] *Nâmık Kemâl'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, a.g.e.*, s. 263.
[44] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 9 Şubat 1918, III / 54-23, s. 454-456.

veya

Sor dil-i miskînimüñ hâlin perîşân zülfüñe
Hâlini bilmez perîşânuñ perîşân olmayan

veya

Senüñ bâzâr-ı 'ışkuñda ider dellâl-ı cân feryâd
Metâ'-ı 'akl-ı kâsiddür harîdâr olmasun kimse

gibi Nevâî'de, Baykara'da görülmeyen insicâm-ı elfâz ile vücûda getirilmiş ebyât-ı âşıkâne *Ahmed Paşa Dîvânı*'nda mebzûlen mevcuttur.

Ali Şir Nevâî ırkan Türk olduğu ve Çağatay lehçesiyle koca bir divan vücûda getirerek bu lehçede inşâd-ı nazm eden şairlerin büyüğü bulunduğu hâlde bence tab'an ve kâbiliyeten Acem'dir.

İşte iki beytini ben okuyacağım. Siz istediğiniz gibi telakkî ve istediğiniz gibi hükmediniz:

Türkçe bir beyti:

Bir lebüñ cân aldı andak kim birisi bilmedi
İmdi bildim kim aralarında yârdür şekker-âb

maşukasının leblerinden birisi Ali Şir Nevâî'nin canını öyle bir surette alıyor ki diğer dudağı bilmiyor. Ve şair bu iki la'l-i yârin arası şeker-âb olduğunu bundan istidlâl ile ilân ediyor.

Bir de şu Fârisî beyte bakalım,

Gönlüm, elinde, bir çocuğun avucundaki bir kuş gibidir
Ne öldürür, ne bırakır, ne de ona bir kafes yapar

(s. 456) zavallı Çağatay ve koca Acem şairi! Cânânın elinde gönlünü bir çocuğun yed-i hevesindeki kuşa benzetiyor ki ne öldürür, ne bırakır, ne de barındırır.

Bu iki beytin âheng-i ifâdesiyle kudret-i teblîği arasındaki tefâvüt-i azîmi nazar-ı dikkate almasak bile, meal ve manadaki fark, bizi teshîr etmeye kâfîdir.

İşte Türk eş'ârının büyük bir üstâd-ı kadîmi olan ve *Muhâkemetü'l-Lügateyn* adlı eseriyle kendi lisanını zebân-ı Acem'e fâik göstermeye çalışmış bulunan Ali Şir Nevâî bile Türkçe'den ziyade Acemce'de muvaffak oldu. Şunu da söyleyeyim ki zavallı Çağatay lehçesi beş yüz seneden beri Ali Şir Nevâî derecesinde bir şair daha yetiştirememiştir. Biz Uygur ve Çağatay şairlerinden değil, doğrudan doğruya Acem şuarâsından ahz-ı san'at ettik. Nevâî'den çok evvel Osmanlı lehçesi ve Acem evzânıyla eser vücûda getirmiş şairlerimiz ve hatta Nesîmî gibi üstatlarımız vardır. Tezkirelerin gelişi güzel rivayetlerine isnâd-ı kanaat etmiş olan Nâmık Kemâl ve Şemseddin Sâmi beylerle, (Allah daha ziyâde etsin mi? diyeyim, yoksa hadd-i ma'kûleye mi irca' buyursun), günden güne tekessür etmekte olan peyrevlerinin iddiaları kabûl edilmekle vesâik-i târihiyye, esbâb ve fevâidini bir suretle anlayamadığım, bir inada fedâ edilmiş oluyor.

Nevâî'den Kemâl Bey'in naklettiği beyt-i mülemmâ, ki divanının fâtiha-ı ebyâtıdır, Hâfız-ı Şîrâzî'nin meşhur beytine pek benzer ve hiç şüphe yoktur ki Çağatay şairi, Acem mübdi'inin,

Biz kadehte dost yüzünün yansımasını görmüşüz
Ey bizim sürekli içkimizin lezzetinden habersiz olan

beytinden pek ziyade mülhem olmuştur.

Kemal Bey Ahmed Paşa'nın lisanını Nevâyî'ninkinden daha rekîk görmekte hiç isâbet etmiyor zannederim. Cenâb-ı Fâtih'in şeref-i sohbet ve lezzet-i hizmetinden mehcûr, ve kendi tabirince, hane ve hanümânından dûr olduğu zaman inşâd ettiği bir gazeli, zamanı hasebiyle kâbil-i ictinâb olmayan bir iki imâle ile berâber, bugün de îkâz-ı takdîr ve te'sîr edebilecek bir bedîa-ı hissiyye ve nefîse-i selîsedir. Padişahının gazab-ı kahrından *Kerem* kasîdesiyle afv ü âtıfet dilenmiş olan şâir-i hâsir, bu sefer de nefsiyle hasbihâl ediyor, diyor ki;

Bî-dilem dil-sitândan ayrıldım
Bülbülem gül-sitândan ayrıldım

Eşiği hasretiyle hâk olsam
Yiridür k'âsmândan ayrıldım

N'ola ülker bigi inerse başım
Meh-i nâ-mihribândan ayrıldım

Gemi gibi denizde ser-gerdân
Gezerem bâd-bândan ayrıldım

N'ola micmer gibi yanarsa içim
Bezm-i şâh-ı cihândan ayrıldım

Ben de Ahmed gibi garîbem kim
Hâneden hânümândan ayrıldım

Bu kadar güzellikler karşısında o hassas ve meftûn-ı bedâyi' Kemâl Bey bilmem neden bî-kayd u teessür kalmış!..

-VI-[45]

(s. 465) Abbasi'ler Bağdat'ta nasıl Acemleşiyorlarsa, Osmanlılar da İstanbul'da öyle Rumlaşıyorlar.

---

[45] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 16 Şubat 1918, III / 55-24, s. 465-467.

Buradaki zevât-ı kirâmın kısm-ı a'zamı "Rumlaşmak" kelimesinin manasını, kendilerini bildikleri günden beri bilirler. Bu sözümü pek tabiî ve muhikk bulurlar. Maksadımı bîgânelere ifhâm için birkaç kelime ile izah edeyim:

"Rum Türkü" hem coğrafyâî hem etnoğrâfînin bir tabiridir: Buhâra Türkü, Semerkant Türkü, Azerbeycan Türkü gibi. Bizans İmparatorluğunun havza-ı hükümetinde bir zaman bulunmuş olan yerler ve bu yerlerin sekenesi demek. Burada tamam İran mukabilidir: Selçukiyân-ı İran, Selçukiyân-ı Rum gibi.

"Rumeli" de böyledir. Çünkü Türklerin icat etmiş olduğu bu tabir ile mahdut ve muayyen yerlerde Rum unsuru ekalliyeti teşkil eder. Mora şibh-i cezîresi hemen serâpâ Rumlarla meskûn iken Rumeli namını almamıştır.

"Rûmî" sıfatını her sınıf ve meslekten bilumum büyüklerimiz, kemâl-i iftihar ve memnuniyetle kabul etmişlerdir. Celâleddin-i Rûmî, Eşref-i Rûmî gibi eâzım-ı evliyâullah bu kelime ile telakkub ve iştihâr ettiler. İbn-i Kemâl'e "Allâme-i Rûm", "Muhakkık-ı Rûm" denir.

Türk ırkının en büyük pâdişahı, şüphe yoktur ki, Sultan Süleymân-ı Kanunî'dir. Hem bu pâdişah (s. 466) sâhib-i hurûc tarzında değil, sûret-i tabîiyyede ve asırların iâne-i ikmâlâtıyla sâhibkıran-ı zaman olmuştu. Ordularının biri Viyana'yı muhasara ederken, diğeri Tebriz'e istîla eder, donanması yalnız Akdeniz'i veya bütün sahillerine malik ve mutasarrıf bulunduğu Karadeniz'i değil, ebhâr-ı muhîtayı titretir, huzûr-ı yâdında Hint ve Çin saf-beste-i selâm ve ihtirâm olur, Almanya imparatoruna esir olan Fransa kralı der-bâr-ı şevketkarâr-ı Süleymâniye iltică ve Almanya imparatoru satvet-i pâdişâhîden hâif ve lerzân terk-i taht u tac eyler, işte böyle bir emîr-i cihangir. Bu kadar büyük bir Türk padişahı olan imâmü'l-müslimînin lutf-ı tevkîr ve in'âmına mazhariyet sayesinde ihrâz-ı kemâl ve merâtib-i ilmiyyenin en yükseği bulunan kazaskerliğe kadar irtikâ ile teallümîn-i âmâl etmiş olan bir şair, ki Ziya Paşa'nın tavsîf-i muhıkkınca "müceddid-i nuhistîn"dir,

Meddâh olalı çeşm-i gazâlânıña Bâkî
Öğrendi gazel tarzını Rûm'un şu'arâsı[46]

diyerek hem-mesleklerinin nev' ve sıfatını tescil ediyor.

Osmanlı padişahlarının menâkıb-ı gazâsını asırlara terennüm edivermiş olan koca Nef'î "Hasankaleli" olmak itibariyle ırkan Azerbeycan Türklerine daha yakın idi. Fakat meclûb-ı mübâhât olan bu şâir-i âteşîn Rum Türklerini en ziyade mütekâmil ve binaen aleyh daha asil bulduğu için Örfî-i Şîrâzî'nin bir manzumesine olan nazîresinde:

Rûmun İsâ nefesli Hassân'ıyım ki söylerim
Mûcize söylemede Acem sehbânının yolunu tutmuş

diyor. Ve Hassân-ı Rûm olmakla iftihâr ediyor ki haksız da değildir.

Milliyetin manasını bizde hukuku ve mefâhiriyle en evvel idrâk ederek vatandaşlarına telkin etmiş olan eâzım-ı üdebâmızdan Ziyâ Paşa, Rûhî-i Bağdâdî'nin

---

[46] Şiirin tamamı için bkz. Sebahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara 1994, s. 416.

kendi zamanına kadar muvaffakiyetle tanzir edilememiş olan terkîb-i bendine, aslına fâik surette bir nazire yazdıktan sonra eserine şu beyitlerle nihayet verir:

Uğrarsa sabâ râhın eger semt-i Irâk'a
Bağdâd iline doğru dahi azm-i hırâm et

Merdân-ı sühandânı ziyâret edüp andan
Âdâb ile git ravza-i Rûhî'ye selâm et

Tahsînini arz eyleyüp evvelce Ziyâ'nın
Bu beyti huzûrunda oku hatm-i kelâm et

Meydân-ı sühanda yoğ iken sen gibi bir er
Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi berâber[47]

Bilirsiniz ki biz muazzez necm ve hilâlimizi de belde-i tayyibe-i Kostantiniyye gibi, Rumlardan aldık. Venizelos cenapları şayet bize bir harp ilan ederse, kendilerinden zûr-ı bâzû-yı celâdetle alarak Müslüman dinine, Osmanlı tabiiyyetine, Türk ırkına idhâl ettiğimiz bu mukaddes râyet-i millîyi yine kendilerine karşı ser-nigûn olmaktan vikâye yolunda hayatlarını güle güle feda edecek binlerce Müslüman, Osmanlı, Türk evlâdı görecektir.

-VII-[48]

(s. 481) Milletinin sevâbık ve an'anâtını bilenler bir suretle ta'yîn-i zât ve mâhiyât ederler. Bu son senelerde ve İtalya'nın Trablusgarp sefer-i meş'umuyla Balkan Harb-i menhûsı arasında bir de "Turan" lafzı hurûc etti. Kelime yerine lafız dedim. Çünkü ağızdan çıkan lafız, bir mânâyı haiz olmadıkça kelime olmaz. Ben ise "Turan" sözünün medlûlünü, bin kere yemin ederim ki, pek çok çalıştığım halde, bu son senelerde kast olmayan manasıyla anlamaya muvaffak olamadım. Birisine sormuştum, cevap yerine: "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh" dedi ki bu âyet-i kerîme, kelimenin medlûl-i hâdisini değil, kâriînin hâlet-i rûhiyesini gösterir. İhtimal ki o anlamış da onun için hiddet etmiş. Her ne ise sadede geleyim:

İstanbul merkez-i saltanat olduktan sonra debdebe-i sultânî daha mutantan bir şekil, Frenklerin "efine" dedikleri bir şekl-i rakîk alıyor. Sultan Osman'ın tahtında altıncı câ-nişîni Sultan Mehmed-i Sânî'nin etrafı, yalnız Akça Koca beyler, Konur Alp'ler ahfâdıyla değil, şairler, nedimler, zarif musahiplerle mâl-â-mâldır. Bizans yalnız tebdîl-i ism ediyor. Kim ne derse desin, İstanbul'un fethi bizde en büyük merhale-i terakkîdir. Daima zarif nükteler sarf olunan bir bezm içinde padişaha metâib-i rezmi dinlendirmek istiyor. Fakat an'ane ve bilhassa iki lisan arasında takarrür etmiş olan münâsebet-i amîka, âl-i Osman padişahının sarayına Acem edebiyatında büyük bir sadr-ı hâkimiyet vermekte teehhür etti. İran şairlerinin divanlarından havl-i idrâkimizde

---

[47] Ziya Paşa'nın bu meşhur *Terkîb-i Bend'i* için bkz. Önder Göçgün, *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, Ankara 2001, s. 159-166.

[48] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 23 Şubat 1918, III / 56-25, s. 481-483.

öyle bir sûr-ı müstahkem vücuda geliyor ki toprağını ve 'avâidini aldığımız kavmin müessir-i kadîmesinden bir zerreye fürce-i duhûl kalmıyor (s. 482) Bu bizim zararımıza oldu. Eğer klâsik şairlerimiz, Arap ve Acem lisanlarıyla iktifa etmeyip de, bizim bugün Fransızca'yı okuduğumuz gibi, onlar da Yunan ve Latin lisanlarını taallümle edebiyatını tetebbu ve tatbik etselerdi, Abdülhak Hâmit, üç yüz senelik bir teehhüre uğramaz, ihtimâl ki Bâkî nâmıyla sadr-ı şi're Süleymân-ı Kanûnî devrinde şeref verirdi.

İlim ve edebiyatı bizde en ziyade himaye eden Fatih'tir. Sarayında Acem eş'ârına fevkalâde itibar olunur, ez-cümle Hâfız-ı Şîrâzî daima mevzû-ı bahs edilirdi. Rivayet ederler ki Fatih hazretleri bir gün Hâfız'ın,

Onlar ki bir bakışta toprağı altın yaparlar

mısrâını okuyarak ikincisini der-hâtır edemez, yanında bulunan Ahmet Paşa'dan sorar. Paşa ihtimâl ki kendisi de tahattur edemediğinden ve daha kuvvetli bir ihtimâl ki bu vesile ile velînimetine, padişahına arz-ı tâzîmât ve kudret-i şâiriyetini huzûr-ı hümâyûnda ispat etmek için derhal,

Cevhere benzeyen ayağının tozunu gözlerine sürme yaparlar

mısrâını inşâd eder. Biraz sonra *Divan-ı Hafız*'dan tahkîk-i mes'ele eden Fatih hazretleri, o mısrâın Ahmet Paşa tarafından îrâd olunan surette değil,

Olur da göz ucuyla bize bakarlar mı ki?

şeklinde olduğunu ve bu tahrîf-i zarîf ile zât-ı hümâyûnuna gâyet mûcez ve mu'acciz bir kasîde arz edildiğini anlayarak muallim ve musahibinin kemâl-i kudretini takdir ve koca şairi lütf u ihsân ile dil-sîr etmiştir[49].

Artık edebiyât-ı İraniye zevk ve idrakimizde bilâ-rakîp hükümran olmayı te'mîn etmişti. Köy medreselerinden padişah saraylarına kadar, her yerde Sâdî'lerin, Hafız'ların eş'âr ve güftârı mevzû-ı bahs ve tedrîs olurdu. Fatih'in oğlu sultan Bâyezid-i Sânî de lisân-ı Fârisî'de âsâr-ı makbûle vücûda getirmiştir. Ve muâsırîn ve müteahhirînden pek çok şairlerin tanzir etmek istedikleri,

Parçalanmış göğsümden çıkan her duman
Bir bulut olur ve baş toprağım üzerine ağlar

beyti meşhurdur.

Yavuz Sultan Selim, İran devletiyle muhârip, fakat Acem'in lisan ve eş'ârına meftûn ve râgıb idi. Bir surette ki onlara karşı hissiyât-ı hamâsetkârânesini bile kendi lisanlarıyla beyan etmekten men'-i nefs edemiyor ve bununla zevk-yâb oluyordu.

Meselâ hengâm-ı rezmde.

---

[49] Bu anekdot için bkz. Latîfî, *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ,* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s.158-159.

Seferde ölmek ve bu perişanlığımız
Gönülleri bir araya getirmek içindir

Eğer, avda sultanlık nöbetimizi işitirse dağ
Ceylanın izini sürmek için feryat eder

(s. 483) beyitleriyle pek necip gayelere hâdim olan kahramanlığını intâk ederken, harîm-i bezminde, yine o vezin ve kafiyeyi takiben, diğer bir gazelle, ve:

Ey zülfünün ucunun sevdasına hayran olduğumuz
Himmet köyünün başının bulutu sultanlığımızın haşmeti olan

Misk kokulu sünbül tarağın oldu, başkalarının eli
Hak bilir ki, o yüzdendir perişanlığımız

Kapının toprağından uzakta şahlık parıltısını aradım
Zaman içindeki pişmanlığımız bundan başka bir şey de değildir

gibi beyitlerle hissiyât-ı âşıkânesini tatmin ederdi. Prusya kralı ikinci, unvan-ı diğerle büyük Frederik de bu hususta Selîm-i Evvel'e pek ziyâde müşâbehet arz eder. Frederik de hem Fransızları sevmez, hem Fransızca'dan başka lisan kullanmazdı.

-VIII-[50]

(s. 502-506) Edebiyatımızın mebde-i tekarrür ve inkişâfı Süleyman-ı Kânûnî devridir. Bu devirde şiirimizin biri şarkta, diğeri garpta iki merkez-i müstakili bulunuyor. Müstakil olmaları biri birlerine karşıdır. Hakikatte Acem şehinşah-ı şiirine merbut bulunuyor. Şarkta zuhur eden sultân-ı beyan Fuzulî, garpta yetişen hükümdâr-ı eş'âr Bâkî'dir. Şark ve garp kelimelerini isti'mâl ettikleri lehçenin mensup bulunduğu kıta itibariyle kullanıyorum. Yoksa Bağdat, İstanbul'un şarkından ziyade cenubuna düşer.

Fuzulî ile Bâkî arasında lisanca fark-ı zâhirî ve belki fark-ı küllî görülür. Fakat bu mübâyenet lehçededir. Fikir ve histe değil. Bağdatlı Azerbaycan lehçesi, İstanbullu, tâbir-i kâdîm-i târihiyesiyle ifade edeyim, Rum (s. 503) Türkçe'siyle ifhâm-ı meram ediyor. İkisinin de menba-ı ilhâmı birdir. Fuzûlî'nin İstanbul'a geldiği hakkında tezkire ve tarihler bir şey söylemiyor. Veyahut öyle bir rivayete ben müsadif olmadım. Fakat,

Fuzûlî eyledi âheng-i 'îşhâne-i Rûm
Esîr-i mihnet-i Bağdâd gördigüñ gönlüm

---

[50] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 2 Mart 1918, III / 57-26, s. 502-506.

beyti, eğer kafiye suretiyle hayâlen edilmiş bir seyahat yoksa, buralara kadar gelmiş olduğunu ifham ediyor[51].

Fuzûlî'nin,

Secd'eder her kande bir büt görsem âyînim benim
Hâh kâfir hâh mü'min tut budur dînim benim

veya

Hecrüñde dâimâ gelürem âh u zâra ben
Bîçâre ben felekzede ben bahtı kara ben

veyahut

Biñ cân olaydı kâş men-i dil-şikestede
Tâ her biriyle bir kez olaydım fidâ sana

beyitleriyle Bâkî'nin,

Zahm-ı dilden kan akar bu çeşm-i giryân bî-haber
Garka verdi âlemi bir katre tûfan bî-haber

veya

Neden bu menzil-i sefîlde ârâmı ihtiyâr etdüñ
Senüñ cândur yerüñ ey tîr dilber-i gül-bedenden geç

veyahut,

Hoş geldi baña mey-gedenüñ âb u hevâsı
Bi'llâh güzel yerde yapılmış yıkılası

beyitleri arasında şîve ve âhenkçe bariz bir fark vardır. Bu fark, biraz evvel de dediğim gibi, iki lehçe arasındadır. Şâir-i Rûm Bâkî en muazzam eser-i ibdâı olan "*Mersiye-i Süleymâniye*"sinin ilk beytiyle Azerbaycan şairinden ziyade, eğer tabir caiz ise, teaccüm etmiştir:

Ey pây-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm ü neng
Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng[52]

(Ey ün ve şan tuzağı prangasının esiri olan kişi
Bu düzensiz dünya işinin hevesi ne zamana dek sürecek)

beyt-i Acemânesi, daha doğrusu bu iki mısrâ-ı Fârisî, İstanbul'da doğup büyümüş olan bir Türk oğlu Türk'ün kaleminden ve kalbinden Türkçe olmak üzere çıkıyor. Zannetmem ki Fuzulî'de bu kadar Acemâne bir beyit bulunsun. Fuzulî'nin eş'ârında

---

[51] Fuzûlî, şiirlerinde seyahat arzusunu sıkça dile getirmesine rağmen Irak-ı Arab'dan dışarı çıkmamıştır. Bkz. Abdülkadir Karahan, *Fuzulî (Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti)*, İstanbul 2001, s. 203.

[52] Mersiyenin tamamı için bkz. Sebahattin Küçük, *a.g.e.*, s. 75-81.

hem İstanbul lehçesinin, hem Azerbaycan şîvesinin eşkâl ve âsârı görünür. Memleketinin Osmanlılar'a intikalinden sonra bi't-tabi' Azeri lehçesine şîve-i Rum da karışmıştır. (s. 504) Âsârı tetkik edildiği zaman bu noktayı da taharrî ve tayin etmek iktiza eder. Şu mesele edebiyât-ı Osmâniye tarihini yazacak müelliflere ait olduğundan sadedimizin dâire-i şümûlüne dahil değildir, Fuzulî Fârisî'de de muktedir bir şair idi. Divanında:

İyilik ve kötülüğümle işi olmayan zaman ne güzel
Ne hoş dostun gamı ve kınanmaktan korkmadığım an

beytiyle başlayan bir terkib-i bendi vardır ki pek güzeldir.

Lisanımızın enâfis-i pâydârından olan "*Dâsitân-ı Leylâ vü Mecnûn*" ünvanlı eser-i manzum ve meşhurunu[53] Fârisî'den ve bilhassa Nizamî'den iktibas ile vücûda getirdi[54]. Bunu mukaddimesinde Fuzulî de itiraf eder. Bir bezm-i üns ve ülfette müsadif olduğu "*Bir nice zarîf-i hıtta-ı Rûm*" kendisine

Leylâ Mecnûn Acem'de çokdur
Etrâkde ol fesâne yokdur

Takrîre getür bu dâstânı
Kıl tâze bu eski bûstânı[55]

demişler. Fuzulî bunun bir imtihan olduğunu teferrüs etmiş:

[Bir nice zarîf-i hıtta-ı Rûm]
Rûmî ki dedik kaziyye ma'lûm

Ya'nî ki kamu dekâyık ehli
Her mes'elede hakâyık ehli

Hem ilm feninde nükte-dânlar
Hem söz revişinde dür-feşânlar

Kim eyler idi hakâyık-ı râz
Şeyhî'den ü Ahmedî'den âgâz

Kim söyler idi olup kelâmı
Vassâf-ı Celîlî vü Nizâmî[56]

Bilmişler idi ki hüsn-i güftâr
Kadrim kadarınca ben de hem var

---

[53] Fuzûlî'nin bu eseri için bkz. Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, (haz. Hüseyin Ayan), İstanbul 1981.
[54] Nizâmî'nin eseri için bkz. Nizâmî, *Leylâ ile Mecnûn*, (çev. Ali Nihat Tarlan), Ankara 1985.
[55] Bkz. Fuzûlî, *a.g.e.*, s. 71.
[56] Bu beyt Hüseyin Ayan tarafından: "Kim söyler idi öğüp kelâmı / Evsâf-ı Celîlî vü Nizâmî" şeklinde verilmiştir Bkz. Fuzûlî, *a.g.e.*, s.70.

Ben hasteyi itdiler nişâne
Bir reng ile tîr-i imtihâne

dedikten sonra "*Dâsitân-ı Leylâ vü Mecnûn*'un"

Sevdâsı dırâz u bahri kûtâh
Mazmûnı figân u nâle vü âh

(s. 505) olduğunu söyleyerek Nizâmî'nin şu üç beytiyle istişhad ediyor:

Sözün nedeni sevinç ve nazdır
Bu iki sözden bahâne sazdır

Söz alanının geniş olması gerekir
Hüner gösterebilmesi için onda tabiatın

Kumun sıcaklığı ve dağın sertliğinde
Ne dereceye kadar söz söylenebilir

Fuzulî bir *Dâstân-ı Leylâ vü Mecnûn* vücûda getirmenin müşkülatını bu suretle beyan ve tevsîk ettikten sonra Nizamî'nin ruhuna tâ be-mahşer serîr-i iftihâr olacak bir paye, pâye-i üstâziyet tevcîh ederek,

Bir iş ki kılur şikâyet üstâd
Şâkirde olur rucû'ı bî-dâd

diyor. Mâmâfih kabûl ettiği bir teklif, bir emrivâki karşısında kalmış, bahsinden istiâne ile eserini yazıyor. Bundan anlaşılıyor ki Fuzulî, Fârisî Leylâ vü Mecnûn destanlarından Nizâmî'ninkini intihab ve ona iktida etmiş. Aynen tercüme etmiş olduğunu iddia etmiş olanlar varsa da ben her ikisini mukabele ve tatbik ettim. Fuzulî, yalnız şeklini ve vak'anın sûret-i tertibini Nizâmî'den almış. Hakikatte ebyât kendi karîhasının mahsûlüdür. Bilmem Türklük his ve gururunun verdiği bir meyilden mi, nedense ben Fuzulî'yi bu eserde Nizamî'ye fâik ve daha şâir buldum. Bu bir histir, hüküm değil. İsteyen istediğini tercih eder.

Süleyman-ı Kânûnî hazretleri de her iki lisanda inşâd-ı şiir ederlerdi. Türkçe divanları matbudur. Fârisî mecmua-ı eş'ârını da gördüm. Hatta Türkçesine de fâiktir diyebilirim.

Belirtisi gözde olan o perinin aşkında
Deliler arasında gibi belirsiz oldum

beyti Kânûnî'nindir.

O devirde Fârisî'nin ne kadar şâyi' olduğunu anlatmak için bir misâl irad edeceğim:

Onuncu asr-ı hicrî şuarâsından Hasîbî nâmında bir zât vardır ki 'an-asl bu taraf ahalisinden olmakla beraber, İstanbul'da perveriş-yâb ve Ebüssuûd Efendi'nin derslerinden müstefîz olarak İstanbul müderrisliklerini ihrâz etmiş. Her iki lisanda birer beytini gördüm. Fârisî'ye Türkçe'den ziyade, hem de pek ziyade tasarruf edebilmiş. Nâmı bugün tezkirelerin sutûr-ı pür-gubârında unutulup kalmış olan Hasîbî, lisân-ı mâderzâdıyla beyân-ı hâl ederken,

Harâb oldı yeter seng-i melâmetden dil-i âşık
İmâret kıl esirge kalmasun şâhım bozuk yazık[57]

(s. 506) tarz-ı rekîkinde söyleniyor. Fakat zebân-ı müktesebiyle tasvîr-i melâl eylerken, kaleminden dökülen,

Seher vaktindeki iniltimden incindiğini gördüm
Var git yoluna, ayağının altında ezildim de inledim

gibi nevhât-ı insicâm-nümûndur.

-IX-[58]

(s. 519) Bizde ilk ta'lîm-i edebiyatı, Süleyman-ı Kânûnî'nin şehzade-i mazlûmu Sultan Mustafa'nın hocası Sürûrî merhum "*Bahrü'l-maârif*" nâmıyla telif ve şâkird-i şehîdinin nâmına ithâf etmişti. Şehzâde Mustafa'nın Türkçe eş'ârını gördümse de Acemce yazıp yazmadığını bilmiyorum. Küçük birâderi Sultan Selim-i Sânî'ye ait ve kendi mührüyle müzeyyen bir Hâfız-ı Şîrâzî divanını ziyaret ettim.

Fârisî'de en ziyade izhâr-ı kudret eden şairimiz Nef'î'dir. Bu lisanda Fuzulî'ye de tercih olunur. Türkçe'de ne tavrı ihtiyar etmişse Acemce'de de o tarzı iltizâm etmiştir.

Nâmık Kemâl Bey merhum, "*Tahrîb-i Harâbât*" mukaddimesinde,

Nef'î'ye olur denilse lâyık
Türkîsine Fârisîsi fâik

Örfî'ye sezâ tutulsa hemdem
Dîvânını görmedinse bilmem!...[59]

diyor.

Nef'î, Fârisî'de ne kadar muktedir bir şair olursa olsun, Türkçe'deki mertebe-i kemâline yükselemez. Çünkü ötekinde mukallit, berikinde mûciddir. Acemce tanzîm-i eş'âr ederken eli altında işlenmiş, hazırlanmış birçok mevâdd-ı inşâiyye mevcut idi. Türkçe ibdâ' ettiği âsârın elfâz ve ta'bîrâtını ise, ekseriyâ kendisi isâga etmek

---

[57] Hasîbî'den bahseden bazı şuarâ tezkireleri: Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1989, I, 285-286. Beyânî, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1997, s. 70. Riyâzî, *Riyâzü'ş- şuarâ*, Millet Ktp. A. Emirî Tarih nr. 765, vr. 50b-51a. Kafzade Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Seyyid Rızâ, *Tezkire-i Rızâ*, İstanbul 1316/1898, s. 30.

[58] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 9 Mart 1918, III / 58-27, s. 519-521.

[59] Nâmık Kemâl, *Tahrîb-i Harâbât*, İstanbul 1303/1886, s.12.

mecburiyetinde bulunurdu ki muvaffakiyet ve büyüklük bundadır. Sultan Süleyman-ı Kânûnî ile Hasîbî nâm şâir hakkında biraz evvel dermeyan ettiğim mütâlaa, Nef'î'ye de şâmil olabilir. O büyük padişah kendi lisanında üçüncü derecede bir şair iken, Acemce'de kudret-i mütesâviye gösterebilmesi iki lisanın o devirdeki fark-ı tekâmülünden mütevellid bir hadisedir.

Ebüzziya Tevfik Bey merhumdan işitmiştim: Kemâl Bey kendisine dermiş ki: "Koca Erzurumlu, serhadde tahassün ederek İran'ın kârbân-ı eş'ârını talan etmiş durmuş". İtikâdımca *Harâbât* münekkidi Ebüzziyâ'ya olan itirafında, mîr-i Ziyâ'yı istihdâf eden itirazından daha munsif ve musîbdir.

Nef'î na'tlarında Örfî'yi, kasâidinde Enverî'yi taklit eder. Kemâl Bey'in,

Örfî'ye sezâ tutulsa hemdem

iddiasını Acemler berâ-yı nezâket kabûl etseler bile, ben Türk olduğum hâlde hakkaniyet nâmına reddederim.

Nef'î divanının ilk neşîdesi olan na't-ı şerîfi, kalemin tasallutan-şiken olmakta nasıl bir kudret-i kâhireye mâlik olduğunu hârikulâde bir belâgatla tasvîr ve irâe eden,

(s. 520) *Eğer, kalemin ayağına fitne için izin verirsen*
Âlem ayını Feridun'un başı üzerine çeker

matlaıyla başlar ki Örfî'nin,

Alçak olanları talih ve devlete yönelme işi ısırır
Himmet ise evet ve hayır neşterini yemez

beytiyle ibtida eden na't-ı meşhûruna nazîredir. Her iki kasîdeyi tetkik ettim. Nef'î'nin azamet-i beyânı huzûrunda hayran mebhût olmakla beraber, Erzurumlu beni Şîrazlı kadar i'câb ve teshîr etti. Nef'î'yi cidden tebcîl edelim. O bizim büyük bir şairimiz, medâr-ı iftiharımızdır, fakat üstatları olan şuârâ-yı Acem'le arasında bir mukayese te'sîs etmekten zâtına olan hürmetimize hürmeten ictinap etmeliyiz.

Nâbî de bir divançe teşkil edebilecek kadar eş'âr-ı Fârisiyye vücûda getirmiştir. Esâtize-i kudemâ arasında ahlâfa Nâbî kadar servet-i elfâz mîrâs bırakmış bir eb-i mün'im-beyânımız yoktur. Sâib vadîsini taklit eder. Rivayet ederler ki Nâbî Fârisî gazellerini Sâib'e gönderir, Sâib de galîz sûrette istihzâ edermiş. Fakat,

Kim gelirse gönlünün isteklerinin tümüne hazır bulur
Sohbetimizin çemeni o derecede genişliğe sahiptir

İsteğimiz ümitsizlik dudağına hazır olur
Uzlet ağzımız ümit harfine sahip değildir

Senin kısmet bahşedici eşiğin arkada olmazsa
Vay bana, vay feryadıma ve vay benim vayıma

Ben yardımı senden istiyorum, amelim karşılığı değil
Bu temsilci, şikâyetimi boşa çıkarıyor kendi kendine

gibi eş'âr-ı Fârisiye ibda' etmiş olan Urfalı Nâbî ile,

Ne ihtiyâc ki sâkî vire şarâb saña
Ki öz piyâlesini virdi âfitâb saña

Şarâbdan ne 'aceb olmasañ eger serhûş
Bu tuzlu lebler ile neylesün şarâb saña

gibi ebyât-ı Türkîye karalamış olan Tebrizli Sâib istihza etmekte ne kadar haklıdır bilmem!..

Bu sözüm Sâib'in Türkçe eş'ârına ve Nâbî ile olan istihzâ-yı galîzine aittir. Yoksa bu büyük Acem şairi idrâk-i Etrâk'in bir aralık mürşidi ve velinimeti olmuştu. Hattâ Koca Râgıp Paşa gibi büyük bir şairimiz ve pek büyük bir sadrâzamımız,

Baht olmayınca hüsn-i tabî'at neyi müfîd
Sâib de olsa halk hatâşın arar bulur

tevriyesiyle Sâib'in hüsn-i tabiatını darb-ı mesel olabilecek sûrette ıtrâ etmiştir.

(s. 521) Nâbî, Fârisî'de Nef'î, Fuzulî ve hatta Selîm-i Evvel derecesine çıkamaz. Merhumda bir de garip bir merak varmış: Bir çoğunu değme Acem şairlerinin tanzîr etmeye cür'et edemeyeceği bir takım gazelleri tahmîs etmek, her iki mısraa ördüğü üç yama o kadar sırıtır ki insanın keşke üstâdımız (hiffet mi, taklit mi ne diyeyim?..) bu hâlleri göstermeseydi, diyeceği geliyor.

Nedim müstesnâ olmak üzere o devrin şairleri umumiyetle Sâib'i taklit ettiler. Nevres-i Kadîm gibi kaviyyü't-tab' bir şâir,

Lâyık mıdır ki yâre kesüp verdiğim kalem
Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakımı yazdı ibtidâ

beyt-i meşhûrunun meâlini Sâib'in,

Kanımla yazı yazdı eli kalemle tanışınca
O, kitabını mektebe götürdüğüm peri yüzlü

beytinden cüz'î tağyîr ile iktibas etmişti. Râgıp Paşa da,

Sezâdır çâk çâk itse dil-i mecrûhumı zîrâ
O şûhun destine şemşîr-i istiğnâyı ben virdüm

beytinde Sâib'den mülhemdir.

Yine Sâib'in eş'ârından olan,

Boğazımda düğümlenen üzüntü lokmasından
Ve annenin sütünden daha helaldir bana mey

beytini Beylikçi İzzet Bey,

Lokma-ı gam ki gulûgîr-i melâl oldı baña
Şîr-i mâder gibi mey şimdi helâl oldı baña

suretinde ve itiraf edelim ki aslından güzel bir ifade ile ve yine Sâib'in,

Ah, sarhoşluk gösterseydi haram olan her bir şey
Kimin ayık olduğu besbelli olurdu, o zaman dünyada

beytini Es'âd Muhlis Paşa,

Mey gibi her bir harâmuñ sekri olsaydı eğer
Ol zamân ma'lûm olurdı mest kim hüşyâr kim

şeklinde harfiyen tercüme ettiler.

-X-[60]

(s. 536) Gariptir ki bu iktibas ve tercümeleri o kadar tabiî buluyorlardı ki ne sarahaten, ne zımnen işaret etmeye lüzum görmüyorlardı. Hatta koca Şeyh Galip "*Hüsn ü Aşk*" için[61],

Esrârını *Mesnevî*'den aldım
Çaldımsa da mîri malı çaldım

itirafıyla Acem'den sirkat-i mezâmini emvâl-i emîrîyeyi ihtilâs etmekle müsâvî görüyor.

Bu intihâller, ilk edvâr-ı edebimizden son zamanlara kadar devâm etmiştir, en muktedir müteahhirîn-i şuarâmızdan Yenişehirli Avnî Bey merhumun, Örfî'den mesrûk bir beytini şâkirdi Muallim Naci Efendi yakalamış, teşhir etmişti. Muallim Naci de yine Örfî'nin,

Şikayetçilere cesaret verdim şikayetimin çokluğundan
Ve kıyamet çölünün kıskançlığı yaptım senin köyünü

beytini harfiyen tercüme ve fakat üstadından ihtiyatkârlık ederek aslını işaretle irâe etmiştir.

Bizde edebiyât-ı garbiyye ile ilk istînas etmiş olan eâzım-ı üdebâmızdan Nâmık Kemâl Bey'in en güzel sözlerinden olan,

[60] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 16 Mart 1918, III / 59-28, s. 536-538.
[61] Eser için bkz. Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*, (haz. Orhan Okay-Hüseyin Ayan), İstanbul 1992.

Pâyini sûzân eder dikkatle bas ki râhıña
Kalbini atmış ölürken âşinâlardan berî

beytinin daha belîğ ve metin bir aslını, şâir-i Acem Lârî'nin,

Yalın ayak basma yere, her taraftan
Kar gibi gönüller düştü geçeceğin her yere

beytinde buluruz.

Bunlar eşkâle ve mânâ-yı zâhirîye ait iktibaslardır ki irâe ettiğim misaller ancak birkaç yüz binde birini teşkil eder.

(s. 537) Tasavvur ve hayalimize ve hatta hissimize Acem'in rûhu daima hâkim oldu. İran-ı kadîmin gerek hakîki, gerek esâtîri bilumum vekâyıı, meâsiri, tarihi Acemler kadar bizde de yaşıyor. Yezdân ve Ehrimen, Müşterî ve Utarid, Zühre ve Merih, Rüstem ve Dârâ, Hüsrev ve Afrâsiyab, Ferhat ve Şirin ve emsâli bir çok esâmî-i hâssa bizde hem isim, hem sıfat oldular. Makedonyalı İskender'i bile Dârâ ile olan macerasından dolayı tanıyor ve sık sık anıyoruz. Eflatun'la Aristo bile Atina'dan İstanbul şiirine İran tarîkiyle geliyor.

Bizde zaman ve muhitini terennüm eden ilk şair Nedim'dir. Hadîka-ı eş'ârında İstanbul'un rûh-ı şûhu, şâdân ve raksân dolaşır. Acem'in hükûmet-i edebiyesine karşı ilk îlân-ı istiklâl etmiş şairimiz zannolunan o koca Nedîm bile, Boğaziçi'ndeki bir kâşâneyi tavsîf ve senâ ederken,

Tâk-ı Kisrâ Kasr-ı Şîrin'dir peder mâder aña
Bu ikisinüñ dahî bir tıfl-ı nev-peydâsıdur

demekten men'-i nefs edemiyor.

"Men'-i nefs" demekle hata ettim. Hayır, bu beyitte ihtirâz ve ıztırârdan ziyade tehâlük ve incizâb vardır. İstanbul'un bir sevgili ve şair evladı, rûh-ı Acem'in bir zâde-i ni'met-şinâsıdır. Görmediği Tâk-ı Kisrâ ile yalnız adını işittiği Kasr-ı Şîrin onun hayâl-i bedâyi'-perestinde o kadar kuvvetli ve canlı yaşıyor ki önünde vakf-ı istiğrâk ve mest-i temâşâ olduğu bir bedî'a-i mi'mâriyeyi o mebâni-i mutesavvereden mütevellit zannediyor. İşte size şâibe-i intihâl veya reng-i iktibastan tamamıyla ârî bir şiirin misâl-i makbûlü!..

Bir kavm-i mütefevvık ırk-ı diğere bu suretle ve bu derecelerde hulûl ve nüfûz etmiş ise artık onu oradan çıkarmak kabil değildir. Böyle bir tespit, altı yüz senelik bir sa'yin mahsulünü, bir hayâl-i muhâle pâmâl ettirmektir ki tasavvurundan bile isti'âze etmeliyiz. Bir ırk-ı tâbi', istiklâline sahip ve hattâ metbû'-ı kadîmine gâlip olabilecek dereceye geldikten sonra da süyûl-i vekâyi'in kendi ruhundaki metrûkât ve teressübâtını, farz-ı muhâl olarak muktedir olsa bile, tard ve tağrîb etmemelidir, çünkü neticede bir boşluk, bir hiçlik, pis bir ölüm kalır. Biz inşallah yaşarsak edebiyatımız İran'ınkine tefevvuk edecektir. Ve bunun alâimi şimdiden meşhûd oluyor.

Abdülhak Hâmid Bey'e kadar Osmanlı şiiri, eş'âr-ı İraniye'nin beş asır kadar gerisinde emekledi, durdu. O kârbân-ı muazzamın beş yüz hatve gerisinde yürüyen bir kâfile-i fakîre onun pesmânde-hor-ı irfânı olmakla mevcûdiyet-i ma'neviyesini idâme edebiliyordu.

Eş'âr-ı Acem'i tetkik etmiş olanlara malumdur ki İran'da iki tavr-ı inşâd vardır: Fars ve Hint tavırları. Firdevsî, Hâkânî, Nizâmî, Sâdî, Hâfız ve emsâli Fars tavrıyla ibdâ'-ı âsâr ettiler. Gazellerinde, mest-i aşk, meyyâl-i hevâ, zarîf, giryân iken de, handân iken de şûh,

(s. 538) *Niçin gönül verdim diye beni ayıplıyor dostlar*
Önce sana sorsalar ya, sen niye böyle güzelsin

veyahut,

Cam gibi gönlünü ve gözlerini çekip götürüyorlar her bir köşeye
Aman ha onlardan sakın, onlar sarhoş, ansızın kırıverirler onları

tarzında nağme-sâz-ı garâm olan şairler.

Hint tavrı bunun büsbütün aksinedir. O kıt'anın esrâr-ı felsefesi ve felsefe-i esrârı gibi derin, zılâl-âlûd mâtemi, boğuk, bununla beraber muazzam ve câzip bir tarz-ı ibdâ'. Birisi bir parça Epiküryen, diğeri büsbütün istuisyen.

Yüksek sesle kohuşuyorum, yine perişan

sayhasıyla terennüm etmeye başladığı zamanlar, huzûzât-ı visâli bile felsefesinin zevk-i me'yûsuna pâmâl ettirerek,

Gülen güllerin başı üzerine vuruyorum
Mutluluk bahçesinde, feryat elini

feryadıyla lezâiz-i cûy-ı âlâm olan şairler.

Örfî, Bîdil, Şevket bu vadide en ziyade izhâr-ı kemâl etmiş olan esâtizedendirler. Hüsrev gibi, Hasan gibi, Feyzî gibi asıl Hindistan'da doğup büyümüş olan şuarâ-yı Fars, bunlar derecesinde ibrâz-ı kudret edemediler. İran'ın hâk-i pâk-i şiirindeki feyiz ve berekete bakın ki hariçten tohumlar bile, iklîm-i aslîlerinden ziyade bu mübarek toprakta neşv ü nemâ buluyordu.

Molla Câmî'nin meşhur olan "*Hasb-i Hâl*" manzumundan, ki gâliba Muallim Nâci Efendi merhum tarafından lisanımıza nesren tercüme olunmuştu[62], şu iki beyit, her iki diyarın o zamana kadar tanınmış olan esâtize-i inşâdını gösterir:

İran'a giderse eğer şiir kervanım
Hâfız ve Sâdî'nin ruhları karşılar onu

Hindistan'a giderse eğer, Hüsrev ve Hasan
Ey dünya yabancısı gel, gel derler

-XI-[63]

---

[62] Bkz. Câmî, "Hasb-i Hâl" (trc. Muallim Nâcî), *Saâdet*, 12 Kânun-ı evvel 1301 (24 Aralık 1885), nr. 289. Muallim Nâcî, *Sünbüle*. İstanbul 1307/1890, s. 63-67; Celal Tarakçı, *Muallim Nâcî*, Ankara 1994, s.187-189.

[63] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 23 Mart 1918, III / 60-29, s. 550-553.

(s. 550) Feyzî-i Hindî'nin tevhidiyle na'tı pek meşhurdur. Manastırlı Rıfat Bey merhum bu na'tı lisanımıza nazmen nakletmişti. Hindistan eş'âr-ı Fârisiye'sinin enâfisindendir:

Ulu emirin yolu yoktur ülkemizde
Ölümden ölmeyiz biz, gazayı da bilmeyiz

Ayağımızın kaydığını sanma, arştan
Bastığımız yeri bilmeyecek kadar sarhoş değiliz

Büyük ve küçük eşittir gözümüzde
Güneşin büyüklüğünden Süha'yı bilmeyiz

Yanmış gönül kokusundan burnumuz eğitimli
Sabâ nefeslerinin cana can kattığını bilmeyiz

Felekten gelen her bir belâ okuna
Gözümüzü dikeriz ve çekinme bilmeyiz

İstek elmasını saçma üstümüze ey bulut
Biz taş yürekliler yetişip büyümeyi bilmeyiz

gibi beyitleriyle hâfıza-yı a'sârda yaşayan bu na't-ı şerîf de dâhil olduğu hâlde, Feyzî-i Hindî, muâsır ve mücâdili olan Örfî-i Şirâzî'nin eş'ârına muâdil âsâr vücûda getirememiştir. Örfî'nin, meselâ,

İster Kâbe'ye yüzünü çevir, isterse Sumnat'a
Altı yön de ibadet içindir gönlünü kötüleştirmedikçe

Yürüme hiçbir şeyden haberin yokmuş gibi
Yüz mertebedir aşk, Beytü'l-Haram'da, kıyamettir birinci mertebe

veya

Sütanne, ister huri isterse Meryem gelsin, gönül çocuğuma
Zehir kaynar memesinden emzirme sırasında

beyitleriyle Bîdil'in,

Bir yol ki süratli şimşek gibi aksak ayak izleri
Her nereye ulaşsam asasız oturanlar var

(s. 551) ve Şevket'in,

O kadar pişmanım o kadar utanıyorum ki
Bugünün ve yarının zulmü köpük gibi toplanmış

beyitleri ve emsâl-i bî-şümârı bu vadideki İran şairlerinin şümûs-ı iktidârın birer zerre-i münevver ve münevveredir.

Şiir-i Acem'in bu iki tarz-ı muhtelifi bizde de ihsâs-ı mevcudiyet ve az çok icrâyı te'sîr etmiştir. Ve zannederim ki bu vadide en evvel Nâilî-i Kadîm yazmıştır. Ben bunu bir zan suretinde söylüyorum, daha evvel takip edildiğini ispat edecek mütetebbi'ımız tarih-i edebiyatımıza hizmet etmiş olur.

Nâilî-i Kadîm'in tarzını, Leskofçalı Gâlip, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet, Nâmık Kemâl, Hâlet Beylerle Fâik Memduh Paşa zamanımıza kadar idâme ettiler.

Sultan Abdülaziz zamanında nazmımız gerek şekil, gerek tasavvur cihetiyle Acem'in nüfûzuna tamamıyla tâbî olmaktan kurtulmak istiyor. Bu sözümden büsbütün ayrıldı, ayrılıyor veya ayrılacak manası çıkarılmasın. İran şecere-i irfânının kökleri ruhlarımızda o kadar derindir ki a'sâr-ı müstakbelenin sarsar-ı inkılâbâtı bile berg ve şâhından [yaprak ve dalından] bazılarını kırmaktan fazla bir te'sir icra edemeyecektir.

Evvelâ Edhem Pertev Paşa Jan Jak Russo'nun bir manzûmesiyle Viktor Hugo'nun "*Tıfl-ı Nâim*" unvanlı neşîdesini Fransız eşkâl-i nazmında lisanımıza nakletti, Şinasî'nin de tercümeleri varsa da şekli bizim tarz-ı inşâdımızdadır. Bu bir iki hâdise, bir inkılâbın âmili değil, belki celb-i dikkat bile edemeyen birer mübeşşiri oldu. Tanzimat-ı hayriyenin ilanından sonra nesrimizde vukûı meşhûd olan tebeddüle karşı, nazmımız lâkayd ve bî-te'sir duruyordu. Bu sırada te'sîrât-ı müstakbele itibarıyla pek mühim bir vaka, hayât-ı milliyemizde yeni bir devir açacak bir hâdise görüldü. Birkaç batından beri ilim ve irfânıyla tehayyüz etmiş bir dûd-mân-ı necîbin reisi, Hekimbaşızâde Hayrullah Efendi meclis-i maârif riyasetiyle bin iki yüz seksen iki sene-i hicriyesinde [m. 1865] Osmanlı padişahını İran şahının nezdinde temsile, yani İran sefâret-i seniyyesine memur oldu. Ve on dört yaşındaki ikinci mahdumunu da beraberinde götürdü.

Bu genç sefîrzâde daha evvel, henüz yedi yaşında iken Paris'e gönderilmiş, orada üç sene kadar tâlim ve terbiye olunmuştu. Hayrullah Efendi necl-i necîbini garbın en büyük merkez-i iz'ânından, şarkın pek kadîm bir menba-ı irfânına naklederken, bu intikalin büyük bir inkılâb-ı edebîye meşîme-i tehaddüs olabileceğini hissedebilmiş mi idi?.. Vâ esefâ ki hayır!..

Hayrullah Efendi, pederi Abdülhak Molla'nın,

> Utanır mü'min olan la'net eder Abdülhak
> La'înullâhu Yezîden ve 'alâ âli Yezîd[64]

beytiyle nihayet bulan bir manzûmesini ezberlemesini yolda giderken mahdûmuna emrederse de bu emrin infâzı bir müddet dûçâr-ı teehhür olur ve bundan münfail olan peder de oğluna bir tokat vurur. Bu menkıbeyi ara sıra eviddâ-yı samîmîsine nakletmekle mahzûz olan o a'zam-ı esâtize-i istikbal, istîdadının henüz mukaddimât-ı (s. 552) kemâlini göstermeden pederi İran'da rahmet-i Hakk'a intikal etti. İşte o çocuk, bugün en büyük şairimiz, üstadımız olan Abdülhak Hâmid Bey'dir.

Abdülhak Hâmid Bey,

---

[64] Mısranın anlamı: *Allah'ın laneti Yezit ve Yezit ailesine (olsun).*

Yakınımın iyiliğinden gördüğüm fayda
Babamın eziyeti, hocamın sopasıydı

beytiyle nâle-gîr-i baht olan Zahîr-i Faryâbî'den daha mes'ûd oldu. Memleketinde pek büyük ve bu zamana kadar misli nâ-meşhûd bir inkılâb-ı edebîyi hem îkâ' etti, hem vaz' ettiği esâs-ı metîn üstünde yükselen bedâyi'-sarây-ı eş'âr etrafında bir belde-i nefâisin teşekkül etmek üzere olduğunu dünya gözüyle gördü. Bu, eâzımın pek azına nasip olmuş bir mazhariyet, belki de yegâne bir hâdisedir. Çünkü esaslı bir inkılap vücûda getirenler, sa'ylerinin semere-dâr olduğunu ekseriya bizzat görmezler. Üstâdımız bu hususta bir mümtâz-ı mes'ûddur.

İşte kavminin idrâkine şark ve garptan büsbütün başka ve husûsiyet-i milliyeyi hâiz bir cihân-ı irfânın ufuklarını açmış olan Abdülhak Hâmid Bey İran eş'ârından pek çok müstefîd olduğunu daima söyler, Firdevsî'lerin, Sâdî'lerin Hâfız'ların, Örfî'lerin hayrân-ı irfânıdır. Lisân-ı mâderzâdı gibi anlayıp söylediği gibi bu lisanda bazen yeni bir bedîa-ı hissiye ve hayâliyeye müsâdif olduğu zaman ne kadar izhâr-ı inbisât ettiğini şerefyâb-ı sohbeti olanlar bilirler.

İran'a gitmeseydi yine bu Hâmid Bey olabilir mi idi?.. Hayır, belki yine büyük bir şair, bî-nazîr bir mübdi' olurdu. Fakat bu şekilde bir halûk-ı kelâm olamazdı.

Üstâd-ı a'zamımızı hürmet ve şükrân ile selâmladıktan sonra diğer bir üstâdımıza, Cenap Şehâbettin Bey'e gelelim:

Dört beş seneden beri İstanbul'da herkesin tanıdığı ve sevdiği bir şair vardır. Bu şair kendinden daha genç olanlara mürşit, daha yaşlılara karşı da mülhid olur. Otuz üç yaşındadır. Fakat müddet-i ömründe yazdığı eş'âr ancak altmış bir mısraa baliğ olur. Evet, tam otuz buçuk beyit!.. Beş mısra daha fazla yazsa imiş ömrünün her senesine tam ve küsursuz iki mısra isabet edecekmiş. Eviddâsıyla telâmîzine daima Nâilî-i Kadîm vadisini tavsiye eden bu şair, fakat İran tarzının istihfâfkâr ve af ve müsâmaha kabul etmeyen bir mühâsımıdır. Yârânına dermiş ki,
-Cenap Şehabettin mi?.. O nev-İrânî'nin biridir.

Bu karanlıkta sevgilim, ikimiz
Bir siyah gözde çifte baş gibiyiz!..

beytini yazmış olan bir adam, Türk şairi olabilir mi?..

(s. 552) Memleketimizin sâmân-ı şi'rine otuz buçuk beyit hediye etmiş olan o zât kadar Fransız edebiyatına vakıf olmadığımı itiraf etmekle müftehirim. Onun Fârisî'yi beğenmemekte olmasına nazaran bu lisanı benden iyi bildiği anlaşılıyor, Ragıp Paşa'nın Koska'daki kütüphanesi Acem şuarâsının en müntehib divanlarını câmîdir. Bana hiçbir İranlının,

Bu karanlıkta sevgilim, ikimiz
Bir siyah gözde çifte baş gibiyiz!..

gibi bir telakkisini veya buna yakın bir hayali gösterilebilir mi?..

Şehrimizde üdebâ-yı İrâniyyeden pek muktedir zevât vardır. Bunlara ve her Fârisî bilene sorarım ki:

Bu mazmun ve mealinde bir Acem şiirine müsadif olmuşlar mıdır? Sorduktan ve iktiza ederse senelerce bekledikten sonra cevabını yine kendim verir, derim ki:

- Hayır, bu bir telakki-i husûsiyenin mahsûl-i ilham-perveridir.

-XII-[65]

(s. 570) Cenap Bey Fârisî'yi, muârızı gibi değil, cidden mükemmel bilir ve sever. Bununla beraber Acem eş'ârının pek azını okumuştur. Bu değerli edibin kıymetli senelerini fünûn-ı tabîiye ile beraber, en çok Fransız, biraz da İngiliz edebiyatı işgal etti. Kendisinin "Nev-İrânî" addile istihfaf edilmek istenilmiş olduğunu işittiği zaman ben de yanında idim. Hiç taaccüp etmeyerek, hatta memnun görünerek dedi ki:

- Bana bugün şarkta değil, dünyanın her neresinde bir şair gösterebilir misiniz ki ruhunda Acem'in bir nefha-i feyzi olmasın. Madem ki Türküm, ben o hassas kavmin te'sîratına diğerlerinden ziyade ma'ruz ve tâbi'im ve bununla iftihar ederim.

Cenab'ın bedâyi'-i bî-pâyânı arasında misal olarak şu beyti okuyacağım.

Âfâk-ı hayâtımda bir efgân işitirsem,
Hemen olurum revzene-i vezne şitâbân

Elfâzına perî-i Acem'in refrefe-i bâli sürünüp geçmiş olan bu iki mısra, bir İranî'yi tasavvurdaki garâbet-i bedîa ve nâşinîdesiyle i'câb ettiği gibi, ifadedeki muvaffakiyet ve âheng-i câzibiyle de teshîr eder. Bunda Acem'den ne bir fikir alınmıştır, ne bir his. "Revzene-i vezn" terkib-i Fârisîsine karşı bile bir Acem bîgâne durur. Bununla beraber şu güzel beyti ibda' eden şairimizin isti'dâd-ı fevkalâdesini İran'ın zülâl-i irfânı çok zamanlar reyyân etmemiş olsaydı, o tasavvur kendisini bu kadar güzel bir şekil ve âhenk ile havâssımıza tanıştırmazdı.

Bu musâhebenin baş taraflarında "Yunan, irfanını Hristiyanlığa yâdigâr etti; İran'ın meâsirine de Müslümanlar vâris oldular" demiştim. Garbın bilumum eâzım-ı san'at ve hikmeti "Yunan-ı Kadîm"in nâm ve yâdı önünde hürmet ve şükran ile eğilir. Dünyanın en büyük şairlerinden olan Göte eski Yunânîler zamanında ve onların ırkından dünyaya gelmediğine teessüf ediyor. Biz ise bizi bedevilikten kurtarmış olan bir medeniyetin bazı alâim-i kemâlini irâe eden büyüklerimizi istihfaf ile mahzûz oluyoruz. Buna "terakkî" demezler, "tereddî" derler.

Yegane filozofumuz ve büyük bir şairimiz olan muazzez dostum Rıza Tevfik Bey'e dair bir akşam söyleyeceğim birkaç sözle, bizde edebî olmaktan çıkarak yavaş yavaş ictimâî ve siyasî bir mâhiyet almaya çalışan bir mesele hakkındaki kanaatımı da beyan etmek isterim:

Malumdur ki evzân-ı milliyemiz mine'l-kadîm "hece" ve "aruz" nâmlarıyla ikiye münkasımdır. "Mine'l-kadîm" dedim, evet, Osmanlılardan evvel de aruz vezniyle tek tük sözler söylenmişti. Hece vezni nazma iktizâ eden âhenk ve tenevvüü temin edemediğinden eş'ârımızda istîdâd-ı teşekkül hissolunur olunmaz aruz kabul ve tatbik olundu. Lisanımızda Türkçe kelimâttan ziyade elfâz-ı Arabiyye ve Fârisiyye mevcut

[65] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 30 Mart 1918, III / 61-30, s. 570-571.

olmasına ve bunların (s. 571) med ve kasrını, husûsiyle meddini tamamıyla edâya hece vezni kifâyet edemediğine binâen aruza mürâcaatı zarûri etti.

Aruzun lisanımızda tekemmülü kolay olmadı. İlk asırlarda evzân-ı aruz ile yazılan nazımları dinlemekle bugünkü kulaklarımız rencîde oluyor. Şunu da söyleyelim ki o zamanların parmak vezniyle yazılmış olan şeyler[i] daha kaba ve daha sâmia-güdâzdır.

Aruz en evvel ve en ziyade Bâkî'nin yed-i üstâziyetinde istîdâd-ı kemâl bulmağa başlamıştı. Ondan sonra asırlar ve üstatlar çalışarak, nihayet Tevfik Fikret'in yed-i sehhârında büyük bir şekl-i matbûiyyet aldı. Bugün Mehmet Âkif Bey'le Fâik Ali aruza hârikulâde bir hâkimiyetle tasarruf ediyorlar.

"Aruz bizim vezn-i millîmiz değildir" iddiasıyla "İstanbul lehçesi Türkçe değildir" küfrü arasında hiçbir fark yoktur. Pek ziyade ve i'tizâl ve iftirak kabul etmeyecek surette ihtilât etmiş olduğumuz Arap ve Acemler'de değil, Yunan, Latin, İngiliz lisanlarında velhâsıl Fransızca'dan başka her lisanda efâ'îl ve tefâ'île tevfîken tanzîm-i eş'âr edilmiş ve ediliyor. Fransızlar, bundan mahrûmiyeti şiirleri için bir nasipsizlik addettiklerinden lisân-ı nazmlarına aruzu idhâl etmek emelindedirler.

Güya Türkçe bazı kelimeler, aruz ile ifade olunamazmış. Bu da doğru değildir. Çünkü eldeki anâsırdan istenildiği gibi evzân imal olunabilir. Hususiyle bir manzûmede muhtelif evzâna mürâcaat ve müstezad ilave etmeyi de kabul ve tatbik ettik. Araplarla Acemlerin eş'ârı da zaman itibarıyla tasnif ve tetkik edilirse görülür ki muktèdâmız olan bu kavimlerin evzân-ı milliyelerini ancak asırlar şimdiki haline getirmiştir. Acemler, zahirde Arapların veznini kabûl ettilerse de hakîkatte aralarında fark-ı azîm var.

Ziyâ Paşa'nın "*Tahrîb-i Harâbât*" mukaddime-i manzûmesine cevâben Kemâl Bey'e yazdığı bir neşîde-i nâ-tamâm, ki nâzımının hatt-ı destiyle nezdimde mahfuzdur, bu meseleyi şu beyitlerle izah eder:

Gerçi tertîb-i arûz etti Halîl
Kıldı A'câm anı az çok tebdîl

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Var mıdır böyle Arab'da ebyât

Vezn-i A'râbda A'câmda eğer
Söylenmiş ise kasâid göster

diyor.

Bu meselenin esas bahsimizle münasebeti bundan ziyade söz söylemeye müsait olmadığından merak edenleri Ali Ekrem Beyefendinin *Nazariyât-ı Edebiyye Dersleri* meyânındaki îzâhat-ı vâkıfânelerini okumaya davet ederim.

Parmak vezniyle yazmak hevesi, son zamanlarda uyanmış bir meyl-i hâbîde değildir. Koca Nedim bile,

Hâk-i pâye çünki yüzler süremem
Alayım peyâmunı bâd-ı sabâdan

demişti.

-XIII-[66]

(s. 580) Akif Paşa, Edhem Paşa, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl, Abdülhak Hâmid Bey ara sıra hece vezinlerine de iltifat ettiler. Hâmid Bey'in "*Bâlâda Bir Ses*" ünvanlı neşîde-i mufassalası, ki Celâl Nuri Bey'in himmetiyle altı sene evvel risale şeklinde tab' ve neşrolunmuştur, bî-nazîr bir eser-i dehâdır. Fakat bu, manzûme-i mensur gibi okunduğu zaman vezin ve kafiye hissolunamayacak surette tanzim edilmiş olduğundan mislini vücûda getirmeye belki bugün Hâmid Bey bile müşkilât ile muvaffak olur.

Hece vezniyle yazılmış olanlarda bir hususiyet görülüyor:

Eğer evzân-ı aruz ile ibdâ-ı eş'âra muktedir iseler parmak veznine de âhenk verebilmektedirler. Değillerse, yazdıkları heyecandan ziyade kelâl ve kasvet veren tatsız, biçimsiz bir şey oluyor.

Parmak vezninin bizde en büyük müşârü'n bi'l-benânı Rıza Tevfik Bey'dir. Mısraları tâ ruhumuzun içine girerek ecdâdımızın hissiyât-ı hâbîdesini benliğimizde îkaz ve teheyyüc ediyor. Beni bu vezne muârız zannederler. Hayır, ben hiç bir güzelliğe karşı bî-his ve lâkayt kalmadım. Sevmediğim, sevimsizliklerdir. Memleketimizin yegâne feylesofu olduğu gibi, bu vadinin de yegâne şairi olan bu üstadın küçük bir şiirini okuyacağım. İştigâlât-ı felsefiyyeden yorulduğu zamanlar; zihni mütâlaa-i eş'âr ile dinlendirmek Rıza Tevfik (s. 581) Bey'in bir i'tiyâd-ı müstahsenidir. Bir gün Endülüs'teki izmihlâl-i İslâm'a ağlayan bir iki Arapça kasîde okumuş. Bundan fevkalade müteessir olan şair ervâh-ı ecdâd ile hasbihal etmek için Eyüp taraflarına gitmiş, dolaşmış ve dolaştıkça hüznü artmış. Nihayet, sâhibkırân-ı şark ve garp Süleyman-ı Kanûnî'nin pek ziyade sevdiği kerimesi Mihrimah Sultan'ın harap olan câmii önüne gelmiş; sabahtan beri vicdanını tırmalayan hüznü ağlata ağlata dindirecek kuvveti bu mâbed-i vîrânın manzar-ı perîşânında bularak derhal şu neşîde-i samîmiyeyi gönlünden kâğıt üstüne dökmüş:

HARÂB MA'BED
Vardım eşiğine yüzümü sürdüm
Etrafını bütün dikenler almış
Ulu mihrabında yazılar gördüm
Kim bilir ne mutlu zamàndan kalmış

Batan güneşlerin ölgün nigâhı
Karartıp bırakmış o kıblegâhı
Mazlum bir ümmetin baht-ı siyâhı
Vîran kubbesine gölgeler salmış

İslâm'ın bahtiyâr bir zamânında
Âb-ı hayat varmış şadırvanında
Şimdi harâb olan sâye-bânında

[66] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 6 Nisan 1918, III / 62-31, s. 580-582.

Dem çeken kuşların ömrü azalmış

Âyât-ı hikmet var kitâbesinde
Bir ders-i ibret var hitâbesinde
Bâğ-ı cennet olan harâbesinde
Tekbîr sedâları artık bunalmış

Hey Rıza, secdeye baş koy da inle
Taşlar dile gelsin senin derdinle
Efsâne söyleyim ağlayıp dinle[67]
O şerefli mâzî meğer masalmış

Güzel değil mi?.. Güzel, hem de pek güzel. İşte bu derecede satvetli hece veznine hakim olan Rıza Tevfik Bey geçenlerde bir gün bana diyordu ki:

(s. 582) - Şark ve garbın bir kaç mühim lisanını bilirim. Fransız, İngiliz, İspanyol, Arap, Acem, Türk lisanlarının enâfis-i âsârını asıllarından, diğer lisanlarınkini tercümelerinden okudum. Beni en ziyade müstefîd ve meshûr eden Acem eş'ârıdır. Bundaki hâleti diğer lisanların hiç birinde bulmadım. İnsâniyet-i kadîme hikmeti Yunan'a, şiiri İran'a vermiş idi. Asırlar eş'âr-ı Acem'i hiç bir zaman eskitemeyecektir. Eğer ben hece vezninde muvaffakiyet gösterebilirsem, bunu Acem'in feyz ve âhengine medyûnum.

İşte feylesof şairin itirafı. Kadirşinas, hakşinas olan ve bir de kendi ilim ve mevkiinden emin bulunan her adam böyle söyler, Rızâ Tevfik Bey, Acem midir?.. Hayır, hattâ irfanı şarklı olmaktan ziyade garplıdır. Âsâr-ı Arabiye'deki tetebbuâtı olmasaydı memleketimizdeki mevki-i müstesnâyı ihraz edemezdi. Hâmid Bey, Cenap Bey, Rızâ Tevfik Bey ve emsâli şairlerimiz, Acem'den meal ve mazmun değil, feyiz ve ruh aldılar.

Şimdi size feylesofumuzun Farisî bir rubâisini okuyacağım ki rûh-ı Hayyam'ı da münbasıt ve takdir-hân eder:

Hakk'ın varlık nurundan bir ışık gördüm
Aydın çehresi üstünde yüz örtüsü gördüm
Perişan oldum varlık çöllerinde, nihayet
Basiret ufkumda bir serap gördüm

Bir rubâisini daha okuyayım:

Allah'ın temiz nuruna aşık birisiyim ben
Zulüm karanlığından kaçan bir kimseyim ben
Ateşe tapan biri gizlenmiştir gönlümde
Kâfir değil elbette, iman ehlindenim ben

---

[67] Abdullah Uçman bu mısrayı, "Efsâne söyleyim; ağla, hem dinle" şeklinde vermiştir. Bkz. Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik*, İstanbul 1999, s. 59.

İran'ın feyzine olan deyn-i şükrânını Rıza Tevfik Bey bir rubâi ile daha eda ediyor ki matlaı şudur:

Söz bilen çok geldi eski zamanda
Fakat söz ilhamı İran'dan geldi

-XIV-[68]

(s. 606) Bu musâhabeye ibtida ederken demiştim ki:

- Edebiyatımız İran edebiyatını niçin ve nasıl taklit ile başladı?.. Başka bir muktedâ bulamaz mı idik?..

Şimdi de bu suallerin cevabını vereyim:

Lisanımız[a] Acemce'den ve Acemlere bîgâne olmayan Arapça'dan bir çok kelimât dahil olduğu gibi, Fârisî ile Türkî'nin inşâ-yı nahvîsinde fevkalâde bir müşâbehet ve karâbet mevcut idi. Bundan başka Acem'in edebiyatı da medeniyeti de bize kıyas kabul etmeyecek derecede müterakkî bulunuyordu. Bu sebeple at üstünden iner inmez kerbânsaray-ı İran'a mihmân olduk.

Felsefede bir cehd-i ekall kânunu vardır: Tabiat, asgarî cehd ile âzamî netice istihsâl eder, tabiî ve tarihî bir çok avâmil ve sevâikle zaten kendiliğinden lisanımıza hulûl etmiş ve ruhumuzda yerleşmiş olan Acem'in lisan ve beyanımıza hakim olması bu cehd-i ekall kanununun bir icabıdır. Yunan ve Latin lisanları için ve hatta Arapça için de bir sühûlet-i tabîiyye mefkûd idi. Lisanını bilen bir Türk, beş on günlük bir ikdâm ile zebân-ı Fârisî'nin kavâidini ve birkaç aylık tetebbu' ile de edebiyatını öğrenebilir.

Ben yirmi yaşına kadar Fârisî öğrenmeye tenezzül etmemiştim. Bir çok havâyî arkadaşlarım gibi, yalnız Fransızca öğrenmeye çalışıyor ve bu infirâd ve hasrı müftehirâne ilan eder dururdum. Fakat bilahere gördüm ki Arab'ın kavâidiyle Acem'in eş'ârını bilmeyen bir Türk muhakkak lisân-ı mâderzâdında zayıf kalacak, Fârisî öğrenmeye karar verdim ve Muallim Feyzi Efendî'nin "*Usûl-i Fârisî*"sinden kendi kendime tahsil ettim. Hatta henüz kavâid kitabını itmâm etmeden Örfî gibi büyük bir şairin,

Tövbe kastıyla bulaşık dudağı açtık fakat
İsyan sesi vurmada dalgınlığın çanıyız

gibi güzel bir beyti,

Tevbe kasdıyla leb-i âlûdeyi açdık fakat
Bâng-ı isyân urmada nâkûs-ı istiğrâkız

şeklinde harfiyyen ve hatta veznini bile değiştirmeksizin tercüme etmiştim. Bunu sakın benim kudret ve muvaffakiyetime vermeyiniz. İki lisan o kadar biri birine karışmış ki bir

[68] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 13 Nisan 1918, III / 63-32, s. 606-607.

iki edat değiştirilince Türk'ünki Acem, Acem'inki Türk oluveriyor. "Birisi elsine-i İraniye'den, diğeri Turan dillerindendir, birleşemezler" sözünün ister hayal olsun, diler hakîkat, bu vakâyi' karşısında ne hükmü olabilir?.. Kimse inkar edemez ki vakâyi', hakâyıkın tezâhür etmiş eşkâlidir.

Nazariyatçılıktan tevakkî etmemizi biri birimize tavsiye eylemeliyiz. Fransız lisanını bugünkü derece-i mükemmeliyete îsal eden üdebânın mümtazlarından La Bruyere'in "*Carakteres*" yâni "*Secâyâ*" adlı eser-i mühimmini içinizde (s. 607) pek çok zevât okumuştur zannederim. Bu kitapta "erudet", yâni âlim-i nihrîr geçinen zavallıları hakkıyla tasvir ve irâe eden bir mebhas var. Mütâlaasını bilhassa tavsiye ederim.

-XV-[69]

(s. 791) İran lisan ve eş'ârının memleketimizde şüyûuna ikinci sebep de medreseler, tekkeler ve bilhassa Mevlevî hankâhlarıdır. Celâleddin-i Rûmî hazretlerinin *Mesnevî*si bu hususta birinciliği ihraz eder, mâmâfih *Mesnevî-i Şerîf* tekâyâ ve havâs arasında kalıp Ferîdüddin Attar'ın *Pend-nâme*'siyle[70] Sâdî'nin *Gülistan* ve *Bostan*'ı ve Hafız'ın *Divanı* daha ziyade şâyî oldu. Çünkü bunların lisanı daha düzgün ve zariftir. *Mesnevî-i* Mevlânâ'yı, tekkeler, *Pend-nâme* ile *Gülistan* ve *Bostan*'ı ve eş'âr-ı Hâfız'ı en ziyade medreseler ve mektepler neşir ve ta'mîm etti. Bu kitapların hepsine müteaddit ve mufassal şerhler yazılmıştır ve bu hususta o kadar tebzîr-i ikdâm edilmiştir ki mesela şârih Konevî himmetiyle ebyât-ı Hâfız'dan istinbat edilen meâni-i mutasavvıfânenin bir çoğu ve belki hepsi şâir-i Şîrâzî'nin hayâlinden bile geçmemiştir denilse ve bir de yemin edilse kimse kâzib ve hânis olmaz[71]. Lisân-ı Fârisî dînimizde, hissimizde, fikir ve hayalimizde bu sûretle asırlarca yaşadı ve yaşattı. Başka bir mukteda, arzu etseydik bile bulamazdık. Mukadderât-ı târihiyemiz, bize bunu teklif ve emretmişti.

Ne kadar iyi bir şair ise o kadar fena bir münekkit olan Namık Kemal Bey merhum bir mektubunda,

".... Bilmem ne hikmettir ki hilâfeti İstanbul'a kadar getirmeye muktedir olan Sultan Selim, edebiyatı kendi milletinin lisanına nakletmedi!.. İhtimâl ki hatırına gelmemiştir!.."[72] diyor. Âmâl-i milliyetperestânesi huzurunda akl-ı selim ve mantığı bile kurban edecek derecede fedâkâr olan bu büyük edip niçin hatırına getirmek istemedi ki lisanlar bir takım kavânîn-i tabîîye dahilinde teşekkül ve tenemmû ettiği gibi edebiyât-ı akvâm arasında da bir silsile-i irtibat vardır. Bir Norveç edîbinden Hintli bir şaire bir çok ihtisâsât intikal ediyor. Amerika'nın edebiyât-ı hâzırasında Rus edîbi Tolstoy bir âmil-i inkılâp olmuş.

Kemâl Bey gibi en büyük bir adamımızın da bu yolda söz söylediği mülâhaza olunursa, ırkımızın muhtâc-ı tedâvî hastalıklarından biri de hayalperestlik olduğu tezâhür eder. Yâni biz, kavânîn-i tabîiyeyi tetkik ile ahkâmına tevfîk-i a'mâl edeceğimiz yerde daima hayalimize kapılmış ve daima hâib ve hâsir olmuşuz.

---

[69] Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 15 Haziran 1918, III / 72-41, s. 791-793.

[70] M. Nazif Şişmanoğlu, bu Pendnâme'nin Feridüddin Attar'a değil, XV. yüzyılda yaşamış bulunan Attar-ı Tûnî'ye veya Attar isim ya da mahlaslı başka bir şaire ait olduğunu söylemektedir. Bkz. M. Nazif Şişmanoğlu, "Attâr, Feridüddin", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 98.

[71] Eser için bkz. Konevî, Muhammed Vehbi, *Şerh-i Divan-ı Hafız* I-II, İstanbul 1288.

[72] *Nâmık Kemâl'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, a.g.e., s. 264.

Bu bahsin buraya taalluku pek azdır. Geçelim.

İran da eğer yaşarsa, ki inşallah yaşayacaktır, edebiyatını ta'dil ve tecdid edecek ve az çok garba teveccüh ve iktidâ ile muâsırlaşacaktır. Şimdiye kadar bizim derecede bile eser-i intibah göstermemesine iki sebep tahattur ediyorum: Birincisi Avrupa'dan mevkien bizden daha uzak bulunması, ikincisi, ki birincisinden daha zî-nüfûzdur, saltanat-ı kadîme-i edebiyesinin ihtişam ve metâneti bizimkinden pek çok ziyade bulunmasıdır. O diyâr-ı eş'âr Abdülhak Hâmid'ini bekliyor ve bu sâhib-hurûc-ı edeb elbette zuhur edecek ve gecikmeyecektir. Yukarda bir cehd-i ekall kanunundan bahsetmiştim. Öyle zannediyorum ki iki lisan arasındaki karâbet-i sihriyye sebebiyle İran, bizim eş'âr ve âsâr-ı müteahhiremizden de müstefît olacak ve o kavm-i üstâda olan deyn-i millîmizin bir kısmı bu suretle ödenecektir. Evet, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin (s. 792) ile emsâli esâtize-i nazm ve nesrin âsârı İran'da da okunacak ve sevilerek takip olunacaktır ümidindeyim[73].

İran edebiyatının lisan ve efkârımıza olan lütfunu söyledim. Zararını da teşrih edeyim:

Bize sarhoşluk, sevdaperestlik, medih ve senâda ifrat ile dalkavuklukta mübâlağa gibi kabîhiyâtı Acem âsârı öğrettiğini iddia edenler bence haklı değildirler. Her lisanda bu gibi şeyler az çok bulunur. Hususiyle edebiyat, zamanın ma'kes-i mâhiyâtıdır. O kabâyih yanında telkîn-i fezâil edebilecek bir çok mehâsin-i Acem de vardı. Niçin bunları küçük mikyasta, ötekileri büyük nispette aldık?.. Bunu kavmin kendi seciyesinde aramak icap eder. Hayır, İran edebiyatının bize îka' ettiği zarar bu değildir. Daha büyük ve ruhu kemiren bir zarara o yüzden dûçâr olduk: Dervişlik!..

"*Fenâ fi'llah*" nâmı altında ve Allah'ın istemediği bir yolda tevekkülden başlayarak atâlette karar kılan ve nihayet ruhu öldüren bir hâlet-i maraziye, bize Hindistan'dan Acemistan tarîkiyle intikal etti. Ve en uyanık şairlerimiz bile bunun te'sîr-i meş'ûmundan kurtulamadılar. Zamanını hemen hepimizin idrak ettiğimiz Ziya Paşa gibi cihanşinas bir şâir-i müteceddidimiz bile en hakîmâne bir eserinde[74],

Yâ Rab, nedir bu keşmekeş-i derd-i ihtiyâc
İnsanın ihtiyâcı ki bir lokma nânadır

tarzında demgüzâr-ı hikmet olmak istiyor.

Gâlib zebûnı kâidedir eylemek telef
Berde hevâda bahrde cârî bu gîr ü dâr[75]

beytiyle cidâl-i hayâtı pek iyi idrâk ve ifhâm etmiş olan Ziyâ Paşa, elbette bilirdi ki bir lokma nan, insanın değil, hayvanın ihtiyâcıdır. Hattâ tabakât-ı hayvânâtta gıdadan

[73] Süleyman Nazif'in bu dileği, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İstanbul'a gelen ve bir müddet burada kalan genç İran şairlerinin çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Emin Riyâhî, *a.g.e.*, s. 261-270.

[74] Süleyman Nazif'in eser diye bahsettiği bu beyit, Ziyâ Paşa'nın "Bu kâr-gâh-ı sun' aceb dershânedir" mısraıyla başlayan meşhur Terci-i Bend'inin ilk terkib-hânesinin 7. beytidir. Şiirin tamamı için bkz. Önder Göçgün, *a.g.e*, s. 151-158.

[75] Bu mısra, Önder Göçgün tarafından "Yerde havâda bahrde cârî bu gîr u dâr" şeklinde verilmiştir. Bkz. Önder Göçgün, *a.g.e.*, s. 153.

başka şeylere de muhtaç olacak derecede ilerlemiş mahlûkât var. Şair, yalnız bu beyti yazmak için, ilim ve mârifetten başka, kaleme, kâğıda, mürekkebe muhtaç idi.

Yine bu şair o eser-i meşhûrunda der ki:

Taş bağladı mücâ'a ile batn-ı pâkine
Dünyâya rağbet eylemedi Seyyidü'l-beşer[76]

Peygamberimizin açlıktan mübarek karnına taş bağlamış olduğu rivâyeti hiçbir vakit tevsîk olunamaz[77]. Fakat Fahr-i kâinât efendimizin dokuz zevce-i tâhiresi bulunduğu, güzel kokular ve zarif libasları sevdiği, ıtriyât süründüğü, ashâb-ı kirâmıyla et'ime-i nefîse teâtî buyurduğu hem mevsûk, hem muhakkaktır.

Bir aralık Üveys el-Karânî'nin mufassal bir tercüme-i hâlini görmek hevesine düşmüştüm. Bağdat'ta bulunduğum sırada ulemâdan bir zât kütüb-i muhtelifeden tetebbuât ve nakliyât icrâ etmek sûretiyle bu emelimi lütfen tatmin etti. Mezbeleler içinden topladığı ekmek ve kemik parçalarıyla kifâf-ı nefs etmiş olduğunu Üveys el-Karânî'nin fezâili sırasında okuyunca hayret ve nefret hissettim. Ben emînim ki Peygamberin o âşık-ı hâlisü'l-cenânı şer'-i İslâm'ın da reddettiği böyle bir süfliyeti kabûl edemeyecek derecede nezîhü'l-hilka bir zât idi. Yalnız şaşkın müverrihlerle derbeder nâsihler, kendi akıllarınca fazîlet ve hikmet telkin ediyorlar.

(s. 793) Dünyayı sevmemek hatadır. Dünyaya vefasız derler, hayır, kendini sevenleri daima seven bir mevcut vefasız değildir. Öldürdüğü için mi bu sıfatla takbîh olunuyor?. Aldığı bir hayattan bin hayat îmâl ettiğini düşünenler dünyanın bu hususta da lutf-ı kereminden başka bir şeyini görmezler. Dünyası mâmûr olmayanın âhreti harap ender- haraptır. Arap mutasavvıfları, Acem şairleri, Türk mukallitleri ne derlerse desinler, biz dünyamızı sevelim. Firâş-i mes'adetimizin mevzû' olduğu oda bir kâşâne-i latîfin cüz'-i refahsâzı olsun ve bu mesken-i nefîs de bir gülzâr-ı behiştî ile muhât bulunsun.

Ben ki Osmanlı Türkü'yüm ve Osmanlı oğlu Osmanlı, Türk oğlu Türk'üm. Arkadaşlarıma tavsiye ederim ki:

Ne İran'a, ne Turan'a, istîdât ve mukadderâtımızın bize ihzâr ve ihsân ettiği diyâr-ı irfâna doğru!..

---

[76] Bu beyit de yine aynı Terkib-i Bentte'dir. Bkz. Önder Göçgün, *a.g.e.*, s. 155.

[77] Süleyman Nafiz'in doğru olarak kabul etmediği bu rivayet sahihtir. Hz. Peygamber'in Hendek Savaşı sırasında açlıktan karnına taş bağladığı Sahih-i Buharî'de bulunmaktadır. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh,* (Kitâbu'l-Megâzî, Bâbu Gazvetü'l-Hendek), hadis no: 4101.